

Vahyin Başlangıcıyla İlgili Rivayetlere Sünnî ve Şîî Âlimlerin Yaklaşımları

Yrd. Doç. Dr. Nihat UZUN*

Atıf / ©- Uzun, N. (2013). Vahyin Başlangıcıyla İlgili Rivayetlere Sünnî ve Şîî Âlimlerin Yaklaşımları, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (1), 73-112.

Özet- Vahyin başlangıcına dair Sünnî gelenek içerisindeki en sağlam rivayetler Hz. Âişe kanalıyla gelmektedir. Bu durum Ehl-i Sünnet çevreleri için hadisin güvenilirliğini ve sağlamlığını artıran bir husus olarak görülürken, Şî'a nezdinde hadis için bir kusurdur. Çünkü Şîî gelenekte Hz. Âişe'ye karşı kadîm bir muhalefet söz konusudur. Ayrıca bahsi geçen hadislerin Buhârî'nin derlemesinde yer alması da Şî'a'nın hadisi reddi için bir gerekçedir. Çünkü onlara göre Buhârî, hem Hz. Peygamber'in hem de Kur'an'ın saygınlığına zarar verecek rivâyetleri nakletmiştir.

Anahtar sözcükler- İlk Vahiy, Şî'a, Ehl-i Sünnet, Hira Mağarası, Hz. Âişe

Giriş

Kur'an-ı Kerim'in belli bir zaman diliminde parça parça nazil olduğu müsellem bir hakikattir. Böyle olduğuna göre onun nüzûlünün bir başlangıcı ve bir de sonu olmalıdır. Kur'an tarihi üzerine yazılan eserlere bakıldığında Kur'an'ın son nâzil olan âyetlerinin tespitinde bir muğlaklık söz konusu iken, ilk inen âyetlerinin hangileri olduğu konusunda bir çeşit ittifakın varlığından söz etmek mümkündür. Hemen belirtelim ki, esasında kitaplarda bu konuda da bir ihtilaf için yeterince rivâyet ve görüş mevcuttur. Meselâ Suyûtî (v. 911/1505) ilk inen olarak Alak sûresinin ilk âyetleri, Müddessir sûresinin ilk âyetleri, Fâtîha sûresi ve Besmele olmak üzere dört görüş sayar.¹ Bazı tefsirlerde Hz. Ali'ye dayandırılan

* Karadeniz Teknik Üni. İlahiyat Fakültesi, Tefsir ABD, e-posta: nirunx@hotmail.com.

¹ Sûyûtî, Abdurrahmân b. Ebû Bekr Celâlüddîn, *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, el-Hey'etü'l-Mısıriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, Mısır, 1974, I, 91-94.

bir görüşe göre ilk inen âyetin 6/En'am 151 olduğu nakledilmektedir.² Fakat bu gibi rivâyetlere rağmen Sünnî ulemâ büyük çoğunlukla ilk inen âyetlerin Alak sûresinin ilk beş âyeti olduğunda ittifak etmektedir. Bu ittifakın temelinde yatan sâiklerin başında, ilk inen âyetlerle ilgili rivâyetlerin başta sahih kabul edilen hadis kaynakları olmak üzere birçok eserde yaygın bir şekilde yer alması gelmektedir.³ Diğer yandan, her ne kadar Şîî âlimler rivâyetlerde aktarılan olayları tenkit etmişlerse de onların da ilk inen âyetlerin Alak sûresinin ilk âyetleri olduğu hususunda ittifak ettikleri görülmektedir.

Rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla ashab döneminden itibaren, insanlar ilk inen âyetlerin hangileri/hangisi olduğu hususunda sorular sormuşlardır. Kanaatimizce ilk ve son inen âyetlerin hangilerinin olduğunu bilmek İslâm ve Müslümanların tarihi açısından ileri derecede bir önem arz etmemektedir. Eğer ciddi önemi hâiz bir konu olsaydı, vahyin ilk elden muhatabı Rasulullah'tan bu konuda kesin ve ihtilafa yer bırakmayan haberler gelirdi. Böyle olmadığı için ve her iki hususla ilgili olarak elde birçok rivâyetin dolaşması sebebiyle, konuyla ilgilenenler doğru bir tespit yapmak için tercih yolunu seçmişlerdir.⁴ Buna göre, son inen âyetlere dair rivâyet ve tercihler ilk inenlere göre daha fazla görülmektedir.⁵ Bu durumun bir sebebi olarak, son inenlere dâir rivâyetlerin, ilk nâzil olanlara dair rivâyetler gibi sahih otorite kabul edilen hadis derlemelerinde çok fazla yer bulamamasını zikretmek kanaatimizce yanlış olmasa gerektir.⁶

² Mesela bkz. İbnü'l-Arabî, el-Kâdî Muhammed b. Abdullah Ebû Bekr, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, IV, 418.

³ Bazı araştırmacılar bu ittifakın, bahsi geçen âyetlerin metin içi ve metin dışı bağlamına ters bir biçimde, tamamen rivâyet sultasından ve Buhârî ve Müslim gibi hadis derlemecilerinin "sahih" ismi ve vasfı verilen eserlerinin otoritesinden kaynaklandığını; bütün rivâyetler gözden geçirilip bahsi geçen bağlamlara da dikkat edildiğinde Alak sûresinin bir bütün halinde, Hz. Peygamber'in risaletinin ilk üç yılı içerisinde nazil olduğunun anlaşılacağını ve bu durumda ilk inen vahiy parçası olmaya Fâtiha sûresinin daha uygun olduğunu düşünmektedirler. Bkz. Öztürk, Mustafa-Ünsal, Hadiye, "Evvelü Mâ Nezel Meselesi Bağlamında Erken Dönem Mekkî Sürelerin Kavram ve Anlam Dünyası", *Kur'ân Nüzûlünün Mekke Dönemi [Sempozyum Bildirileri]* içinde, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 2013, s. 93-143.

⁴ Bâkılânî, Muhammed b. Tayyib b. Muhammed b. Ca'fer b. el-Kâsım el-Kâdî Ebû Bekr, *el-İntisâr li'l-Kur'ân*, thk. Muhammed İsmâ el-Kudât, Dâru'l-Feth, Ammân, 2001, I, 238-240.

⁵ Suyûtî, age., I, 101-107; Saîd, Muhammed Ra'fet, *Târîhu Nüzûli'l-Kur'ân*, Dâru'l-Vefâ, Mısır, 2002, s. 51-55.

⁶ Mesela Buhârî'de İbn Abbas'tan gelen bir rivâyette "ribâ" âyetinin (2/Bakara 281), bir diğerinde ise "ve men yaktul mü'minen müte'ammiden..." (4/Nisâ 93) âyetinin en son nâzil olduğu bildirilmektedir. Bkz. Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *el-Câmi'u's-Sahîhu'l-Muhtasar*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Dâru İbn Kesîr, Beyrût, 1987, "Kitâbu't-Tefsîr", 4270, 4314.

Makalemizde ele aldığımız ilk inen âyetlerle ilgili rivâyetler başta *Sahîhayn* olmak üzere birçok hadis kitabı, tefsir, ulûmu'l-Kur'ân ve tarih eserlerinde yer almaktadır. Aşağıda görüleceği gibi bu rivâyetler farklı eserlerde farklı detaylarla aktarılmaktadır. Bu farklılıklar kimi zaman önemli kabul edilmeyebileceksen, bazen son derece ilginç ve dikkate değer olabilmektedir. Sahîh kabul edilen hadis kitaplarında konuyla ilgili olarak geçen rivâyetin kaynağında Hz. Âişe yer alır. Sünnî kesimde bu durum rivâyetin sağlamlığına ve neredeyse tartışılmazlığına katkı sağlayan bir unsur olarak görülürken, Şîî'ler muhtemelen aynı sebepten dolayı bu rivâyete sağlam gözüyle bakmamaktadırlar. Şüphesiz, ileride de görüleceği üzere, onların bu rivâyet karşısındaki tavırlarının tek sebebi Hz. Âişe değildir. Şîî âlimler ve araştırmacılar bahsi geçen rivâyeti, farklı tarikleriyle birlikte titiz bir biçimde eleştiri süzgecinden geçirmekte ve neticede onu kabule şâyân bulmamakta, en azından bu rivâyetlere temkinli yaklaşılması gerektiği fikrine ulaşmaktadırlar.

Tarihi süreç içerisinde Şîîlerle Sünnîler arasında birçok konunun tartışma malzemesi yapıldığı ve bu konularda büyük çoğunlukla bir anlaşmaya varıl/a/madığı bilinen bir gerçektir. Tarihin çok büyük bir bölümünü iktidar olarak geçiren Sünnî kesim ile yine büyük bir bölümünü muhâlefet olarak yaşayan Şîî kesim arasındaki tartışma ve polemik konularını, temelde siyâsetin (iktidar-muhalefet durumunun) belirleyip çerçevelediği konular olarak tanımlamak yanlış bir tespit olmayacaktır. Zira tartışılan konuların muhtevası her ne kadar entelektüel boyutta devam ettirilmiş gibi görünse de, başlangıçları itibarıyla neredeyse bütün bu konuların siyâsi tavırların bir ürünü olduğu gözlemlenebilmektedir.⁷ Ele aldığımız konuda da gördüğümüz gibi, Sünnî kesim rivâyetin otoritesine (senet + rivâyetin yer aldığı kaynak) teslimiyeti öncelerken, Şîî kesim siyâseten tavır aldığı râviler sebebiyle önce senedi olumsuzlamakta, ardından peşine düştüğü ve fakat nedense her durumda aynı özeni göstermediği "peygamberi tenzih" prensibi sebebiyle bahsi geçen rivâyeti/rivâyetleri gayri sahih veya eksik kabul etmektedir. Bu çalışmada hem Sünnî hem de Şîî gelenekte konuyla ilgili rivâyetlerin ele alınış tarzı ortaya konmaya çalışılacak, ardından bir değerlendirme yapılacaktır.

⁷ Bu hususta geniş bilgi için bkz. Öztürk, Mustafa, *Tefsirde Ehl-i Sünnet & Şia Polemikleri*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2009. Kanaatimizce bu siyâset hususu, Sünnî dünya içindeki mezhep-fırak-makâlât gibi ayrımların ve bunların tartışmalarının temelinde de yer almaktadır. Fakat bu şimdilik bir bahs-i diğerdir.

I. Vahyin Başlangıcıyla İlgili Sünnî Kaynaklarda Yer Alan Rivâyetler

Hız. Peygamber'e, Kur'ân'ın âyeti/âyetleri anlamında ilk vahyin ne zaman ve hangi şartlarda geldiğine dair rivâyetlerin en meşhuru Hız. Aişe kanalıyla bize aktarılanlardır. Bu rivâyetler değişik hadis kitaplarında kısmi değişikliklerle yer almıştır. Bu kitaplar arasında, Sünnî ulemânın en güvenilir kabul ettiği Buhârî'nin (v. 256/870) *Sahih*'indeki rivâyet şöyledir:

(Yahyâ b. Bükeyr, Leys, Ukayl, İbn Şihâb, Urve b. Zübeyr, Hız. Âişe) "Allah Resulü'ne vahyin başlaması sâlih/sâdık rüyalar görmekte olmuştur. Gördüğü her rüya sabahın aydınlığı gibi aynen çıkardı. Sonra ona yalnızlık sevdirdi. Artık Hira mağarasında yalnızlığa çekilir, oradan ailesinin yanına gelinceye kadar sayısı belirli gecelerde ibadet eder ve (ailesinin yanına döndükten bir süre sonra) yine azık alıp mağaraya geri giderdi. Sonra yine Hatice'nin yanına dönüp, bir o kadar zaman için azık tedarik ederdi.

Nihayet Allah Rasulü bir gün Hira mağarasında bulunduğu sırada Hak kendisine geldi. Ona melek geldi ve "Oku" dedi. O da: "Ben okuma bilmem" (ما أنا بقارئ) cevabını verdi. Hız. Peygamber buyurdu ki: "O zaman melek beni alıp tâkatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra bırakıp yine: "Oku!" dedi. Ben de ona: "Ben okuma bilmem" dedim. Yine beni alıp ikinci defa tâkatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra beni bırakıp yine: "Oku!" dedi. Ben de: "Okuma bilmem" dedim. Beni alıp üçüncü defa sıktı. Sonra beni bırakıp: "*Yaratan Rabbinin adıyla oku. O insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin nihayetsiz kerem sahibidir. O, kalemlerle (yazı yazmayı) öğretendir, insana bitmediğini O öğretti.*" (96/Alak 1-5) dedi.

Bunun üzerine Allah Resulü yüreği titreyerek korku içinde döndü ve eşi Hatice bt. Huveylid'in yanına giderek "Beni örtün, beni örtün!" dedi. Korkusu gidinceye kadar onu örttüler. Sonra Hız. Peygamber başından geçenleri Hız. Hatice'ye anlatarak: "Kendimden korktum" dedi. Hız. Hatice: "Hayır, korkma! Allah'a yemin ederim ki, Allah seni asla utandırmaz. Çünkü sen akrabana bakarsın, işini görmekten aciz olanların yüklerini çekersin, yoksula verir, hiçbir şeyi olmayana bağışta bulunursun, misafiri ağırlarsın, bir felakete uğrayana yardım edersin" dedi.

Bundan sonra Hız. Hatice, Hız. Peygamber'i alıp amcasının oğlu Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abdülzaza'ya götürdü. Bu zat, câhiliyye zamanında Hıristiyan olmuş bir kimse olup İbranice yazıyı bilir ve İncil'den de bazı şeyleri İbranice okur ve yazardı. O sırada Varaka gözleri sonradan görmez hale gelmiş bir ihtiyar idi. Hatice Varaka'ya: "Amcamın oğlu! Dinle bak, yeğenin neler söylüyor" dedi. Varaka: "Yeğenim, ne görüyor-

sun/gördün?” diye sordu. Hz. Peygamber başından geçenleri anlattı. Bunun üzerine Varaka şöyle dedi: “Bu gördüğün, Allah'ın Hz. Musa'ya gönderdiği Nâmus'tur. Keşke senin davet zamanında genç olsaydım! Kavminin seni bu şehirden çıkaracakları zaman keşke hayatta olsam!”

Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Onlar beni buradan çıkaracaklar mı ki?” diye sordu. Varaka da: “Evet, senin getirdiğin bu dava ve mesaj ile gelen herkes, her peygamber, düşmanlığa uğramıştır. Şayet senin davet günlerine yetişsem, sana elimden gelen yardımı yaparım.” dedi. Çok geçmeden Varaka vefat etti ve o sıralarda bir süreliğine vahiy de kesildi.”⁸

Buhârî, Alak sûresinin tefsirine dair rivâyetler içerisinde de aynı hadise yer verir fakat sonunu şöyle bitirir: “Çok geçmeden Varaka vefat etti ve o sıralarda bir süreliğine vahiy de kesildi. Rasulullah bu duruma üzülüyordu.”⁹

Buhârî, başka bir bölümde, naklettiği rivâyetin devamında şunları aktarır: “Bize ulaştığına göre vahiy kesildiğinden dolayı Peygamber (sav) çok hüzünlenmiş ve kendisini saran hüzün içinde, kederinden dolayı birkaç defa yüksek dağların başlarından kendini aşağıya atmak için gitmiş, her defasında kendini aşağıya atmak için bir dağın zirvesine çıktığında ona Cibrîl görünüp, ‘Yâ Muhammed! Şüphesiz sen hakk olarak Allah'ın Rasûlüsün’ demişti. Bununla ıstırabı sükûna kavuşur ve gönlü sevinir ve geriye dönerdi. Vahiy fetreti uzadığı zaman yine böyle kendini dağdan aşağı atmak için gitmişti. Dağın zirvesine çıktığında tekrar kendisine Cebrail görünüp, ona “Sen muhakkak Allah'ın Rasûlü'sün!” sözlerini söylemiştir.”¹⁰

Hemen hemen aynı şekilde aktarılan hadisin Müslim'in (v. 261/875) *Sahîh*'indeki rivâyetinde (Ebû't-Tâhir Ahmed b. Amr b. Abdullah b. Serh, İbn Vehb, Yûnus, İbn Şihâb, Urve b. Zübeyr, Hz. Âişe) Hz. Peygamber mağaradayken Hakk'ın ona gelişi “âni, beklenmedik bir geliş” (حتى فجئه الحق) olarak ifade edilmektedir. Bu ifadeden hareketle kimi şârihler Hz. Peygamber'in kendisine vahiy geleceğini beklemediğini söyleyerek, Hira mağarasında vahiy meleğini ilk kez gördüğünü ifade etmektedirler.¹¹

⁸ Buhârî, “Bed'u'l-Vahy”, 3. (Buhârî ve Müslim'le ilgili dipnotların sonundaki sayılar hadis numarasını işaretlemektedir.)

⁹ Buhârî, “Kitâbu't-Tefsîr”, 4670.

¹⁰ Buhârî, “Kitâbu't-Ta'bîr”, 6581.

¹¹ Müslim, Müslim b. el-Haccâc Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, tahkik ve ta'lik. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru lhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, tsz., “İman”, 252.

Hz. Peygamber'e Hira'da vahiy meleğinin gelmesiyle ilgili Buhârî ve Müslim'de rivâyet edilen başka hadisler de vardır. Mesela Câbir b. Abdullah el-Ensârî'nin bildirdiğine göre Hz. Peygamber kendisine gelen vahyin kesildiği fetret döneminden bahsederken şöyle demiştir: "Yolda yürürken gökten gelen bir ses işittim. Başımı kaldırıp baktığımda bir de ne göreyim! Hira'da bana gelen melek gök ve yer arasında bir taht üzerinde oturuyor. Korktum ve eve gelip "beni örtün, beni örtün" dedim. Bunun üzerine Allah Teâla Müddessir sûresinin ilk âyetlerini indirdi. Ardından vahiy durmaksızın gelmeye başladı."¹²

Aynı eserlerde geçen başka bir rivâyette, Yahya b. Ebû Kesîr'in şöyle dediği rivâyet edilmektedir: Ebû Seleme b. Abdurrahman'a, Kur'an-ı Kerim'in ilk nazil olan ayetinin hangisi olduğunu sorduğumda bana: "*Ey elbisesine bürünen*" (Müddessir 1-4) ayetleri olduğunu söyledi. Ben "insanlar '*Yaratan Rabbinin adıyla oku!...*' (Alak Suresi) âyetlerinin olduğunu söylüyorlar" dedim. Bunun üzerine bana dedi ki "Ben Câbir b. Abdullah'a aynı senin bana sorduğun soruyu sordum, o da bana "sana yalnızca Rasulullah'ın bize anlattığını anlatıyorum. O şöyle demişti: "Bir ay müddetle Hira mağarasında itikâfımda tamamladığımda, dağdan inerken bir ses duydum. Sağıma, soluma, önüme, arkama baktım, bir şey göremedim. Sonra göğze baktım ve bir şey gördüm. Hemen Hatice'ye gittim. Beni örtmelerini istedim. Bunun üzerine, "*Ey elbisesine bürünen, kalk, uyar. Rabbinin yücelt, elbiseni temiz tut*" (Müddessir sûresi) ayetleri nazil oldu."¹³

İlk vahiy ile ilgili Buhârî ve Müslim'de anlatılan olay hem bu derlemelerden önce hem de sonra kaleme alınan diğer hadis kitaplarında da aşağı yukarı aynı şekilde aktarılır.¹⁴

¹² Buhârî, "Bed'u'l-Vahy", 4. Müslim, "İman", 255.

¹³ Buhârî, "Kitâbu't-Tefsîr", 4638; Müslim, "İman", 257. Müslim'in rivâyetinde Hz. Peygamber'in Cebrail'i gökte bir taht üzerinde oturur vaziyette gördüğü ve bunun üzerine dizlerini bir titreme aldığı ifadeleri de yer alır. Diğer yandan bu son iki hadis, ilk nazil olan vahyin Alak sûresi mi, Müddessir sûresi mi olduğu yönündeki tartışmalarda zemin görevi görmektedir. Bununla birlikte meseleyi tartışanlar, bu hadislerin Alak sûresinin nüzulünden sonraki zamanları (fetret devri) işaret ettiğini belirtirler. Bkz. İbn Hacer el-Askânî, Ahmed b. Ali b. Hacer Ebû'l-Fadl, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1379, VIII, 678.

¹⁴ Mesela bkz. Tayâlisî, Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî, Hicr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, Cize, 1999, III, 76; San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm, *Musannefu Abdürrezzâk*, thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1403, V, 321; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, thk. Şu'ayb el-Arnaûd ve diğerleri, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1999, XLIII, 112; İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hâtîm et-Temîmî, *Sahîhu İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnaûd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993, "Kitâbu'l-Vahy", 33. Bu arada başka bir kaynaktan ilk vahiy ile ilgili olay şu şekilde aktarılmaktadır:

Yukarıda ismi geçen hadis derlemecilerinden daha önce yaşayan ve kendisinden sonra gelenlerin müstağni kalamadıkları bir sîret eseri kaleme almış olan İbn İshak (v. 151/768)¹⁵, eserinde meseleyi benzer şekilde aktarmıştır. Hadis rivâyetinden ziyade bir kıssa formunda ele aldığı olayı İbn İshak kimi değişikliklerle anlatır. Allah'ın Hz. Muhammed'i peygamber olarak seçtiğinin ilk işaretleri olarak Hz. Peygamber yürürken ona ağaçların ve taşların selam vermesini konunun başlangıcına yerleştiren İbn İshak, Hira mağarasında vahiy meleğinin gelişinden itibaren yaşananları Hz. Peygamber'in ağzından anlatır. Buna göre melek geldiği sırada Hz. Peygamber uykudadır. Meleğin "oku!" demesi, Peygamber'in "ne okuyayım?" (ما أقرأ؟) diye sorması ve sonrasında Alak sûresinin ilk beş âyetinin onun kalbine ilka edilmesi hep uykuda gerçekleşmiştir. Ardından Rasulullah uyanmış, çok korkmuş, Mekke'ye dönerken kendisinin Kureyşliler tarafından bir şair ya da mecnun olarak görülebileceğinden endişe etmiş, böyle olmaksızın yüksek bir yerden kendini atıp öldürmek ve böylece rahatlamak istemiş, bu arada Cebrail'i semayı kaplamış bir adam şeklinde görmüş, Cebrail ona Allah'ın elçisi olduğunu söylemiştir. Korkmuş bir şekilde eve döndüğünde Hz. Hatice onu teselli etmiş; bu arada daha kimse ne olduğunu bilmiyorken ve Varaka'nın yanına da gidilmemişken, Hz. Hatice "müjdeler olsun ey amca-

Rasulullah Hira mağarasında iken Ramazan ayının 27. Pazartesi gecesi tan yerinin ağarmaya başlamasından az önce ufukta nurdan bir şekil görmüş ve o zamana kadar hiç karşılaşmadığı bu nurani varlığın kendisine seslendiğini duymuştur. Resul-i Ekrem olayı şöyle anlatır: "O varlık bana Cebrail olduğunu, Allah'ın beni peygamber seçtiğini ve bunu bildirmek için kendisini görevlendirdiğini söyledi. Bana istincayı ve abdest almayı öğretti. Ben de temizlenip dönünce okumamı emretti. Kendisine okuma bilmediğimi söyledim. Beni kolları arasına alıp kuvvetle sıktı..." Hadisin devamı bilinen şekilde aktarılmaktadır. Kaynak olarak ise Buhârî'nin "Bed'u'l-Vahy", Müslim'in de "İman" babları gösterilmiştir. (Işık, Emin, "Alak Sûresi", DİA, İstanbul, 1989, II, 333-334). Fakat bu hadis burada aktarıldığı şekliyle verilen kaynaklarda yer almamaktadır. Dahası *Kütüb-ü Tis'a*'da da yer almayan bu rivâyetin sadece abdest ve istinca ile ilgili bölümü biraz daha farklı olarak bazı hadis ve tarih kitaplarında bulunmaktadır. Bkz. Halebî, Ali b. Burhânüddîn, *es-Sîratü'l-Halebiyye fî Sîratî'l-Emîni'l-Me'mûn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1400, I, 426; Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, thk. Yusuf en-Nebhânî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2003, I, 28.

¹⁵ İbn İshak, rivâyetleri aktarma hususunda, başta yalancılık, metrûku'l-hadis olmak, bid'at ehlinden olmak, tedlis yapmak, mechullerden bâtil rivâyetler nakletmek gibi birçok başlık altında eleştirilmiştir. Fakat hakkında yapılan çalışmalarda varılan kanaat, İbn İshak'ın cerh edilemeyeceği, bununla birlikte rivâyetleri aktarmada titiz davranmadığı olmuştur. Bkz. Eser, Mithat, "Eseri Günümüze Ulaşan İlk Siyer Müellifi İbn İshak'ın Güvenirliliği", *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Müsikisi Dergisi*, 2009, cilt: VII, sayı: 13, s. 279; Ünalın, Abdullah, "İbn İshâk ve Hadis Rivâyetindeki Yeni", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 2009, cilt: I, sayı: 2, s. 111.

mın oğlu! Umuyorum ki sen bu ümmetin peygamberi olacaksın” demiştir. Daha sonra Varaka ile yapılan görüşme hadislerde anlatılanlarla benzerdir.¹⁶

İbn İshâk'ın eserini yeniden ele alan, düzenleyen ve kimi tasarruflarla¹⁷ onu sonraki nesillere aktaran İbn Hişâm'ın (v. 213/828) *Sîref*'inde konu yaklaşık olarak aynı şekilde anlatılır fakat melek bu sefer uykudaki peygambere “ipek bir bez içerisinde bulunan bir kitapla” gelmiş ve onu okumasını istemiştir. Rasulullah uyanınca sanki kalbine bir kitap/yazı yazılmış gibi olduğunu hisseder.¹⁸ Ayrıca Rasulullah'ın, mağaradan çıktıktan sonra Kureyşlilerin kendisi hakkında kötü düşünecekleri ve bu sebeple intiharı tasarlaması gibi hususlar İbn Hişâm'ın *Sîref*'inde yer almaz.

Kur'ân âyetleri anlamında ilk vahiylerin Hz. Peygamber uykudayken geldiği ve ilk vahyin bir kitap şeklinde olduğu görüşünü paylaşan başkaları da vardır. Mesela İbn Kesîr, ilk vahiy geldiğinde Hz. Peygamber'in uykuda oluşunun, Hz. Âişe'nin “Allah Resulü'ne vahyin başlaması doğru (sâlih) rüyalar görmekle olmuştur” şeklindeki sözünü de doğruladığını söyler. Ona göre bu rüya, daha sonra uyanırken görülecek şeyler için bir giriş niteliğindedir.¹⁹ Fakat Hz. Âişe'nin bahsettiği rüyalarla İbn İshak'ın –ve İbn Hişâm'ın- Cebrail'in geldiği sırada Rasulullah'ın uykuda olduğunu söylemesi ayrı şeylerdir. İbn İshak'ın ifadele-

¹⁶ İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *Sîratü İbn İshâk*, thk. Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1978, s. 120-122.

¹⁷ İbn Hişâm, kitabının girişinde bu tasarruflarını şöyle anlatır: “Ben bu kitaba İbrahim oğlu İsmail'in oğullarından Allah'ın Elçisini dünyaya getirenlerin ve soylarından gelen oğullarının büyükten küçüğe doğru, İsmail'den Allah'ın Elçisine kadar hikâyelerini sıralayıp uygun düşen rivâyetleri anlatmakla başlıyorum. Sözü kısa kesmek için İsmail'in diğer oğullarının zikrini bırakıp, Allah'ın Elçisi'nin hayatının hikâyesine geçiyorum. Gene bu maksatla İbn İshak'ın eserinde olup da içerisinde Peygamber'in zikri geçmeyen ve hakkında ayet indirilmeyen ve benim kitabımda bulunan bir şeye ne mesnet, ne tefsir, ne de delil olmayan şeyleri almadım. Aynı şekilde İbn İshak'ın zikrettiği fakat şiirle uğraşanların tanımadığı bir takım şiirleri, nezakete uymayan, bazı kimselerin incinebileceği birtakım şeyleri ve Bekkâî'nin mevsuk saymadığı bir kısım rivâyetleri almadım. İbn İshak'ın eserinde bulunan bunlardan başka diğer kısımları aynen rivâyet ve bilindiği gibi aldım.” İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyârî el-Me'âfirî, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, thk. M. es-Sekâ, İ. el-Ebyâr, A. eş-Şelebî, Şirketü Mek-tebe ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1955, I, 12 (mukaddime).

¹⁸ İbn Hişâm, *age.*, I, 235-38. Muhammed Hamidullah da bu hadisenin rüyada gerçekleştiği ve meleğin Rasulullah'a ipekten bir örtüye sarılmış yazılı bir belge getirdiği rivâyetini esas almaktadır. Hamidullah, Muhammed, *Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed*, trc. Ülkü Zeynep Babacan, Beyan Yay., İstanbul, 2005, s. 36.

¹⁹ İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa Abdülvâhid, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1976, I, 387. Elbânî, Muhammed Nâsirüddîn, *Sahîhu's-Sîratü'n-Nebeviyye*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Ammân, 1421, s. 87.

ri, Alak sûresinin ilk âyetlerinin uykuda vahyedildiğini hissas etmektedir. Oysa meşhur hadis kaynakları Rasulullah'ın Cebrail geldiği sırada mağarada uyku halinde olduğunu ifade etmiyorlar. Diğer yandan Ebû Nu'aym el-Isbehânî'den (v. 430/1038) nakledilen "Peygamberlere ilk gelen şeyler uykuda gelir ki kalpleri sükûnet bulsun/hazırlansın, ardından vahiy indirilir"²⁰ şeklindeki söz Hz. Âişe'nin rivâyeti paralelinde olup İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın söyledikleriyle çelişir.²¹

Diğer yandan hem İbn İshak, hem de İbn Hişâm'ın eserinde, Hz. Hatice'nin, Rasulullah'a gelenin melek mi şeytan mı olduğunu anlamak için yaptığı bir denemeden bahsedilir. Rivâyete göre melek Hz. Peygamber'e geldiği sırada Hz. Hatice Rasulullah'ın önce kucağına oturmuş, bunu yapınca melek görünmeye devam etmiş ama daha sonra başörtüsünü açtığı anda melek ortadan kaybolmuştur. Bu denemeden Hz. Hatice, gelenin şeytan değil de melek olduğunu iyice anlamıştır.²² Fakat eğer bunlar israiliyyat türü uydurmalar değilse, haklı olarak Mehmet Azimli'nin de dediği gibi, meleklere insan gibi algılama sorununun bir neticesi olmalıdır.²³ Zira kadının mahremiyeti meleklere değil, erkekler ve diğer kadınlarla ilgili bir durumdur. Ayrıca o zaman henüz ortada tesettürle ilgili bir hüküm de bulunmamaktadır.

²⁰ Bkz. İbn Kesîr, *age.*, I, 388.

²¹ Âlimler çoğunlukla peygamberlerin ve Hz. Peygamber'in rüyada vahiy aldığına kânîdirler. Buna göre Kur'an'da anlatılan Hz. İbrahim'in, oğlunu rüyada boğazladığını görmesi (37/Saffât 102) nasıl vahiy ise Hz. Peygamber'in Mescid-i Harâm'a emin bir şekilde gireceğine dair gördüğü rüya da (48/Fetih 27) vahiydir. Bununla birlikte, bu kanaatte olan âlimler şunu eklemekten edemezler: "Vahyin bütün çeşitlerine, kendisine vahyedilen kimsenin/peygamberin, kendisine gelen bu şeyin şeytandan ya da kendi nefsinden değil, bizzat Allah katından gelen bir hakikat olduğunu idrak etmesine yarayacak yakînî ve zarûrî bir ilim/bilgi eşlik eder. Bu yakînî bilginin bir ön hazırlığa da ihtiyacı yoktur. O tıpkı, açıklık ve susuzluk hissetmek gibi içsel/vicdânî idrâkle alakalı bir durumdur." Ebû Şühbe, Muhammed b. Muhammed, *es-Sîratü'n-Nebeviyye fi Dav'i'l-Kur'ân ve's-Sünne*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 1427, I, 271. Görüldüğü gibi bu ilave açıklamalar, peygamberlerin ilahi kelâm anlamındaki vahiy aldıkları her durumda esasında tam bir bilinç ve idrak hali içerisinde bulduklarını ifade eden doğru ve yerinde sözlerdir. Buna göre peygamberlerin vahiy aldıkları hiçbir zaman uykuda olduklarını söylemek mümkün değildir. Ya da o anda buldukları hali uyku hali olarak tavsif etmek doğru değildir. Çünkü insan uyuduğu zaman bilinci uyanık olduğu zamanki gibi açık ve net değildir. Diğer yandan ilgili eserlerde Kur'an'dan sadece Kevser sûresinin uykuda indiği belirtilirken, buna katılmayan ve Rasulullah'ın yaşadığı o halin uyku değil, vahyin geldiği zamanlara has bir ağırlık ve bir çeşit kendinden geçme hali olduğunu söyleyen âlimler de vardır- ki bize göre de doğrusu budur. Bkz. Suyûtî, *el-İtkân*, I, 88-89.

²² Bkz. İbn İshak, *age.*, s. 133; İbn Hişâm, *age.*, I, 239.

²³ Azimli, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2010, s. 109.

Özellikle Sünnî kesimin itibar ettiği kaynaklarda yer alan, Hz. Peygamber'e ilk defa Kur'ân âyetleri anlamında vahyin gelişinin anlatıldığı bu rivâyetlerin ortaya çıkardığı durumu şöyle özetlemek mümkündür:

Öncelikle rivâyetlerin kaynağında Hz. Âişe vardır. Hz. Âişe'nin hadisleri anlama, yorumlama ve rivâyet etme konusundaki yeri ise tartışılmazdır.²⁴ Bu rivâyetlere göre Hz. Peygamber vahiy meleğini ilk defa Hira mağarasında görmüş ve bu sebeple büyük bir korkuya kapılmıştır. Burada melek ona peygamber olarak seçildiğini vs. açıkça bildirmemiş, bununla birlikte Alak sûresinin ilk âyetlerini ona vahyetmiştir. Hz. Peygamber korku içinde Mekke'ye dönmüş ve hanımı Hz. Hatice'nin delâletiyle bilge bir kimse olduğu anlaşılan Varaka b. Nevfel'in yanına gitmiş; Varaka yaşadığı olay hususunda Rasulullah'ı aydınlatmış ve gelecekte olması muhtemel olaylardan da –bilgi ve tecrübesine dayanarak– haberdar etmiştir. Diğer bir tabirle Rasulullah yaşadığı tecrübenin tam olarak neye tekabül ettiğini Varaka ile görüşünceye kadar kesin olarak anlamış değildir. Ardından bir müddet vahiy gelmemiş, vahiy meleği kendisine görünmemiş ve bu durum onu ziyadesiyle üzmüştür. Öyle ki bu üzüntüsü sebebiyle birkaç kez kendisini yüksek yerlerden atmak suretiyle intihar etmeyi düşünmüştür.

Görebildiğimiz kadarıyla Sünnî kesim içerisinde, bu rivâyetlerin özellikle sahih kabul edilen hadis kitaplarında yer alan çeşitlerini senet veya metin açısından tenkit eden, kabul etmekte zorluk olduğunu belirten, ya da tuhafıklar barındırdığını söyleyen pek fazla âlim yok gibidir. Aşağıda göreceğimiz gibi, bazı kısmi tenkitler yapılmıştır fakat onlar dediğimiz gibi kısmîdir ve rivâyetin bütününe yönelik değildir. Oysa Şiî kesimden kimi âlimler bu rivâyeti eleştirmek şöyle dursun, bu ve benzeri rivâyetlerin Buhârî'nin rezilliklerinden biri olduğunu söylemekten bile geri durmamışlardır.

²⁴ Fayda, Mustafa, "Âişe", *DİA*, İstanbul, 1998, II, 204.

II. Şîî Âlimlerin Bahsi Geçen Rivâyetlerle İlgili Görüşleri

Şîî âlimlerin ve araştırmacıların kaleme aldığı çeşitli türden (tefsir, hadis, siyer) eserlerde yeri geldikçe ilk vahiyyle ilgili Sünnî kitaplarda yer verilen rivâyetler ele alınmış ve tenkit edilmiştir.

Öncelikle tefsir eserlerine baktığımızda, Şîî müfessirlerin Alak sûresini tefsir ederken çoğunlukla bahsi geçen rivâyetleri hiç zikretmediklerini, bununla birlikte, ilk nazil olanların bu sûrenin ilk beş ayeti olduğunda ittifak ettiklerini görüyoruz.

Mesela İmâmiyye Şî'ası'nın en eski ve en önemli tefsirlerinden birini kaleme almış olan Kummî (v. 329/941), Alak sûresinin tefsirine başlarken Ebû Ca'fer'den nakledilen şu rivâyeti zikreder: "Cebrail, Hz. Muhammed'e geldi ve 'Ey Muhammed, oku!' dedi. Rasulullah 'ne okuyayım?' diye sordu. Bunun üzerine, 'Yaratan, yani senin ezeli nurunu her şeyden önce yaratan Rabbinin adıyla oku' diye cevap verdi." Devamında neredeyse bütün sûreyi Hz. Ali ile ilişkilendirerek tefsir eden Kummî, bu sûreyle ilgili olarak ilk inen vahiy konusuna hiç değinmez. Diğer yandan Kummî Müddessir sûresini tefsir ederken de ilk inen vahiylerle ilgili herhangi bir bilgiye yer vermemektedir.²⁵

Gerçek anlamda ilk Şîî dirâyet tefsirini yazan²⁶ müfessir Tûsî (v. 460/1056), Müddessir sûresinin tefsirinde, Buhârî ve Müslim'de Câbir b. Abdullah'ın bu sûrenin ilk inen sûre olduğuna dair rivâyetini aktarmakta, diğer yandan İbn Şihâb ez-Zührî'nin, ilk inen âyetlerin "ikrâ bismi rabbikellezî haleq..." olduğuna dair rivâyetine de yer vermektedir.²⁷ Alak sûresini tefsir ederken Tûsî, sünnî müfessirlerin yaptığı gibi Hz. Âişe'den naklen bu sûrenin ilk âyetlerinin ilk inen vahiyler olduğunu söyler ve müfessirlerin çoğunluğunun da bu görüşte olduğunu belirtir.²⁸

Tefsirde Tûsî'yi takip eden Tabersî (v. 548/1153) Alak sûresinin tefsirinde, birçok müfessire göre bu sûrenin ilk beş âyetinin ilk nâzil olanlar olduğunu belirtir. Ardından Hirâ mağarasında, Rasulullah uyanık iken Cebrail'in ona gelişini ve Alak sûresinin ilk beş âyeti öğretişini aktarır. Rasulullah'ın Hz. Hatice ile olan diyalogunu ise şu rivâyetle verir: "Hâkim Ebû Abdullah el-Hâfız'ın, Ebû Meysera Amr b. Şurahbîl'den aktardığına göre Rasulullah

²⁵ Kummî, Ali b. İbrâhîm, *Tefsîru'l-Kummî*, Matbaatü Necef, Necef, 1387, II, 430; II, 393.

²⁶ Habibov, Aslan, *İlk Dönem Şîî Tefsir Anlayışı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007, s. 26.

²⁷ Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen, *et-Tibyân*, thk.-tsh. Ahmed Habîb Kasîr el-Âmilî, Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, 1409, X, 171.

²⁸ Tûsî, *age.*, X, 378.

Hatice'ye şöyle dedi: 'Yalnız başıma kaldığım zaman sesler duyuyorum.' Bunun üzerine Hatice, 'Allah sana hayırdan başka bir şey yapmaz. Çünkü Allah'a yemin olsun ki sen emanete riayet edersen, sıla-i rahmi gözetirsin, doğru söz söylersin.' Ardından Hz. Hatice, Varaka b. Nevfel'e gittiklerini ve onunla Rasulullah arasında Sahîh hadis kaynaklarında bildirilen diyalogun geçtiğini anlatır. Varaka öldükten sonra Rasulullah onu cennette beyaz elbise içinde gördüğünü, çünkü onun kendisini tasdik ettiğini söylemiştir.²⁹ Tabersî başka bir eserinde çoğu müfessire göre Alak sûresinin ilk nâzil olan sûre olduğunu söyler fakat bunun dışında konuyla ilgili herhangi bir rivâyet aktarmaz.³⁰

Diğer yandan Müddessir sûresinin tefsirinde, yukarıda yer verdiğimiz Câbir b. Abdullah rivâyetini aktardıktan sonra Tabersî, bu sûrenin ilk âyetlerinin âdetâ Hz. Peygamber'in korkusunu izâle etmek maksadıyla geldiğini ve ona korkmaması, çekinmemesi ve vazifesini yerine getirmesini emrettiğini belirtir ve şunları söyler: "Allah Teala bir peygamberine vahyini kesin delillerle apaçık hâle getirmedi vahyetmez. Böylece her peygamber kendisine ulaşan vahiy olduğundan ve Rabbi tarafından geldiğinden kesinlikle emin olarak vahiy alır. Bu konuda başka bir şeye ihtiyaç duymaz ve asla tereddüde ve korkuya kapılmaz."³¹ Tabersî'nin bu ifadelerinden Rasulullah'ın vahiy meleğini gördüğünde korkmasının tabii olduğunu, fakat "kalk ve uyar!" şeklindeki ikazın, Allah'tan gelen ve onun bu korkusunu izale eden bir delil anlamını taşıdığını anlamak mümkündür.

XVII yüzyılın Şîî müfessirlerinden Feyz-i Kâşânî (v. 1091/1680), Alak sûresinin ilk nazil olan sûre olduğuna ve her şeyin, Hz. Muhammed'in ezeli nurundan yaratıldığına dair Kummî'nin aktardığı rivâyetlere yer verir.³² Aynı anlatım tarzını başka tefsirlerde de görmek mümkündür.³³

Yine aynı asırda yaşamış Şîî rivâyet tefsirinin önemli temsilcilerinden Behrânî'nin (v. 1107/1695) konuyla ilgili rivâyetinde de Hira mağarasında yaşananlar Sünnî ulemanın eserlerinde yer alanlardan farklıdır. Ömer b. İbrahim el-Evsî'nin İbn Abbas'tan aktardığı bu rivâyete göre Hz. Peygamber bir gün Hira mağarasında iken Cebrail, kendisini gösterme-

²⁹ Tabersî, Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasen, *Mecme'u'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, Beyrut, 1995, X, 398.

³⁰ Tabersî, *Tefsîru Cevâmi'i'l-Câmi'*, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, Kum, 1411, III, 812.

³¹ Tabersî, *Mecme'u'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, X, 173-174.

³² Feyz el-Kâşânî, Muhammed b. Murtezâ, *es-Sâfi fi Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Allâme Seyyid Muhsin el-Hüseynî el-Emînî, Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, Tahran, 1416, V, 515.

³³ Bkz. Huveyzî, Abdü Ali b. Cum'a el-'Arûsî, *Tefsîru Nûri's-Sekaleyn*, thk. Seyyid Hâşim er-Rasûlî el-Mehallâtî, Müessesetü İsmâiliyyân, Kum, 1412, V, 609.

den ona gizlice seslenmiş, bunun üzerine Rasulullah bayılmıştır. Ardından Mekke müşrikleri Rasulullah'ı alıp Hz. Hatice'ye götürdüler ve ona, "sen bir mecnunla/kendisine cin musallat olmuş birisiyle evlenmişsin" dediler. Bunu duyan Hz. Hatice oturduğu yerden fırladı, Peygamber'i bağrına bastı, başını göğsüne yasladı, alnından öptü ve: "Ben elçi olarak gönderilmiş bir peygamberle evlendim" dedi. Rasulullah kendine gelince, Hz. Hatice ona ne olduğunu sordu. Rasulullah başına hayırdan başka bir şey gelmediğini, fakat bir ses işitip ondan korktuğunu ve bu sesin Cebrail olduğunu düşündüğünü söyledi. Bunun üzerine kendisini tebrik eden Hz. Hatice yarın oraya bir daha gitmesini salık verdi. Rasulullah oraya gidince Cebrail'i orada en güzel suretinde gördü. Cebrail ona Rabbinin selamını ilettili, onun insanlara ve cinlere elçi olarak görevlendirildiğini ve onları Allah'a kulluğa çağırması ve onların da "Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir, Ali Allah'ın velisidir" demeleri gerektiğini bildirdi. Ardından Cebrail kanadını yere vurdu, oradan su çıktı, Rasulullah o sudan içti ve abdest aldı. Cebrail ona Alak sûresinin ilk âyetlerini öğretti ve sonra göğe çıktı. Rasulullah mağaradan çıktıktan sonra gördüğü her taş ve ağaç ona seslenip "selam sana ey Allah'ın rasulü!" dedi. Hz. Hatice'ye gelip bu durumu haber verdi, o da duyduklarına çok sevindi.³⁴

XX. yüzyıla geldiğimizde, dinî ilimler yanında matematik, edebiyat, astronomi ve felsefe gibi alanlarda da kendisini yetiştirmiş ve hacimli bir tefsir kaleme almış olan Allâme Tabatabâî'nin (v. 1402/1981) ilk vahiyile ilgili rivâyetleri ciddi biçimde eleştirdiğini görüyoruz. Allâme, konuyla ilgili Sünnî kaynaklarda da geçen meşhur rivâyetleri aktardıktan sonra, bir metin tenkidine girer ve bu bağlamda şunları söyler: "Kıssada müşküller vardır. Bunlardan en az sorunlu olanı, Hz. Peygamber'in kendisine vahiy getiren semavi melek hakkında şüpheye düşmesi, hatta kendisini şeytanın çarptığını zannetmesidir. Daha problemli olanı, kendisine nübüvvetin verildiğini Hıristiyan bir rahipten öğrenip rahatlamasıdır. Allah Teala, "De ki: Ben Rabbinden kesin bir delil üzereyim" (6/En'am 57) buyuruyor. Peki Varaka'nın sözünde hangi kesin/açık delil vardır? Allah Teala, "De ki: Ben ve bana uyanlar delilli/mesnetli olarak (على بصيرة) sizi Allah'ın yoluna çağırıyoruz. İşte benim yolum budur" (12/Yusuf 108) buyuruyor. Peki Rasulullah'ın basireti/delil üzere olması, Varaka'nın sözyle sükûn bulması mıdır? Ona tabi olanların sükûnu da, hiç de kesin bir hüccet olmayan söze uyarak sükûn bulmuş olan Rasulullah'ın sükûnuyla mıdır? Allah Teala, "Biz Nuh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da bu Kur'an'ı vahyetmekteyiz"

³⁴ Bahrânî, Seyyid Hâşim el-Hüseynî, *el-Burhân fî Tefsiri'l-Kur'an*, Müessesetü'l-Bi'se, Kum, tsz., V, 696-697.

(4/Nisâ 163) buyuruyor. Peki o peygamberlerin, kendi nübüvvetlerine kâni olmaları da bu kıssanın anlattığı gibi midir? Doğrusu şudur ki, nübüvvet ve risalet, nebi ve rasulün bunların Allah'tan geldiğini kesin olarak bilmelerini gerekli kılar. Ehl-i Beyt imamlarından da bu şekilde varid olmuştur.”³⁵

Çağdaş Şîî müfessirlerden ve İran'daki önemli taklit mercilerinden birisi olan Âyetullâh Mekârim eş-Şîrâzî, Hz. Peygamber'in Varaka ile görüşmesi neticesinde nübüvveti konusunda iknâ olmasına şöyle itiraz eder: “Bu rivâyetteki çelişki açıktır. Gaybı bilen Allah'la bağı olan Rasulullah nasıl olur da bir Hıristiyan kâhin olan Varaka'ya ihtiyaç duyar? Nasıl olur da gelen şeyin vahiy olduğuna böylece itimad eder? Musa b. İmrân (Hz. Musa) niye kendisine Sînâ Dağı'nda ilk vahiy geldiğinde hiç şüphe etmemiştir? Kaldı ki Hz. Musa sadece bir ses işitmiş, bir şey görmemiştir. Bu türden hurafelerin ardında İslam'ın vahiy ve nübüvvet sütunlarını zayıflatmayı amaçlayan gizli eller mi vardır acaba?”³⁶

Şîrâzî, başka bir eserinde, bahsi geçen olayı yukarıda Tabersî'nin aktardığı gibi anlatır, ardından bu rivâyetin bazı versiyonlarında, Hz. Peygamber'in vahyin kesintisi sebebiyle çok fazla üzüldüğü, kendisine şeytanların musallat olmasından korktuğu ve dağların zirvelerine çıkarak intihar etmeyi düşündüğü gibi, onun şahsiyetiyle hiç bağdaşmayacak bazı eklentilerin yer aldığını; görünen o ki bunların İslam'ı karalamak ve Rasulullah'ın şahsiyetini zedelemek isteyen İslam düşmanları tarafından uydurulduğunu ifade etmiştir.³⁷

Görüldüğü üzere geçmişten günümüze doğru, Şîî tefsir tarihinin farklı dönemlerine mensup müfessirlerden bazıları eserlerinde yer verdikleri şekliyle, ilk vahiylerle ilgili Sünnî kaynaklarda anlatılan olayları sağlam kabul etmeyip reddetmekte; en azından problemli görmekte dirler. Daha erken döneme ait tefsirlerde, bahse konu rivâyetler ya hiç yer almamakta ya da Ehl-i Beyt kaynaklı farklı rivâyetlere yer verilmekteyken, daha yakın döneme ait tefsirlerde Sünnîlerin itibar ettikleri rivâyetlerin ciddi tenkide tabi tutulduğu görülmektedir. Bu durum da açıkça gösteriyor ki, Sünnîlerin Hz. Âişe kaynaklı olarak aktardıkları ilk vahyin gelişi esnasında yaşanan olaylara dair rivâyetler Şî'a tefsirinde makbul addedilmemektedir.

Şî'a'nın hadise dair eserlerinde de aşağı yukarı aynı durumu müşahade etmek mümkündür. Mesela onlar nezdinde mütün-i erba'a olarak kabul edilen *el-Kâfî*, *el-İstibsâr*,

³⁵ Tabatabâî, Muhammed Hüseyin, *el-Mizân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, Menşûrâtu Cemâ'ati'l-Müderrişin fi'l-Havzeti'l-İlmiyye, Kum, tsz., XX, 328-329.

³⁶ Şîrâzî, Nâsır Mekârim, *Nefehâtü'l-Kur'ân*, Medrasetü'l-İmâm Ali b. Ebî Tâlib, Kum, 1426, I, 184.

³⁷ Şîrâzî, *el-Emsel fî Tefsiri Kitâbillâhi'l-Münzel*, Müessesetü'l-Bi'se, Kum, 1992, XX, 319-321.

el-Fakîh ve *et-Tehzîb* isimli dört hadis kitabından sadece Küleynî'nin (v. 329/941) *el-Kâfî* isimli eserinde Alak sûresinin ilk inen sûre olduğu belirtilir.³⁸ Bunun dışındakilerde hem Alak sûresiyle hem de Hirâ'da yaşanan hadiselerle ilgili rivâyet bulunmamaktadır.³⁹

Hadis konusunda eser veren Şîî araştırmacıların bu konudaki tavrı da çok farklı değildir. Mesela *Dirâsât fi'l-Hadîs ve'l-Muhaddisîn* isimli eserin sahibi Hâşim Ma'rûf Hasanî, bahsi geçen Buhârî hadisini naklettikten sonra açıklamalar bölümünde hem sened hem de metin yönünden hadisi tenkit eder. Ona göre, Hz. Peygamber'in gördüğü o kadar şeyden sonra hâlâ durumu hakkında şüpheye düşmesi, korkuya kapılması ve Varaka kendisine müjdeleyinceye kadar peygamberliği konusunda ikna olmaması bu hadisin metninin sorunlu olduğunu gösterir. Diğer yandan senette bulunan Yahyâ b. Bükeyr, cerh ve ta'dil âlimlerine göre güvenilir bir râvî değildir. Nitekim Zehebî *el-Mizân*'da, İbn Hacer de *Tehzîbü't-Tehzîb*'de bunu dile getirmişlerdir.⁴⁰

Hz. Âişe'den rivâyet edilen hadisleri ele aldığı eserinde Seyyid Murtezâ el-Askerî, bu rivâyeti değişik tarihleriyle aktardıktan sonra bunların muhtevasının genellikle tartışma konusu yapılmayışını, rivâyetin hem Şîî hem de Sünnî kaynaklarda birbirini destekler şekilde yer almış olmasına bağlar.⁴¹ Fakat (özellikle *Sahîh*'lerde geçen) rivâyetlerin ciddi sened ve metin tenkitleri yapıldığında bu durumun değişeceğini belirtir ve önce senet tenkidine girer. Senetlerdeki râvîleri tek tek inceler ve sonuçta bu râvîlerden hiç birisinin bu hâdiseyi birinci elden anlatacak şekilde onun yaşandığı zamana ulaşmadığını, dolayısıyla mürsel bir rivâyet olduğunu söyler.⁴²

³⁸ Küleynî, Ebû Cafer Muhammed b. Yakub b. İshak, *el-Kâfî*, thk. Ali Ekber el-Gıfârî, Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, Tahran, 1365, II, 628.

³⁹ Murtezâ el-Askerî, Ehl-i Beyt'in, Şîâ nezdinde mütün-i erbaa olarak kabul edilen el-Kâfî, el-İstıbsâr, el-Fakîh ve et-Tehzîb isimli dört hadis kitabındaki tüm hadisleri, Ehl-i Sünnet âlimlerinin Buhârî ve Müslim'deki tüm hadislerle bakışlarının aksine, sahih kabul etmediklerini belirtmektedir. Askerî, Seyyid Murtezâ, *Me'âlimu'l-Medreseteyn*, Müessesetü'n-Nu'mân li't-Tıbbâ ve'n-Neşr ve't-Tevzî, Beyrut, 1990, III, 282.

⁴⁰ Hasanî, Hâşim Ma'rûf, *Dirâsât fi'l-Hadîs ve'l-Muhaddisîn*, Dâru't-Te'âruflî'l-Matbûât, Beyrut, 1978, s. 270.

⁴¹ Askerî'nin de belirttiği gibi, bütün Şîî hadis kaynaklarında/eserlerinde bu rivâyetin eleştirildiğini ve reddedildiğini söylemek mümkün değildir. Kimi kaynaklarda konuyla ilgili rivâyetler aktarılmış ama haklarında hiçbir olumsuz yorumda bulunulmamıştır. Mesela bkz. Meclisî, Muhammed Bâkır, *Bihâru'l-Envâr*, Müessesetü'l-Vefâ, Beyrut, 1983, XVIII, 228-229.

⁴² Askerî, Seyyid Ca'fer Murtezâ, *Ehâdîsü Ümmi'l-Mü'minîn Âişe*, Matbaatü'n-Nehda, Beyrut, 1997, II, 254-255, 286.

Sonra metnin tenkidine geçen Askerî, öncelikle Rasulullah'ın, Cebrail kendisine Hira'da gelmeden önce peygamber olacağını zaten bildiğini söyler ve hem âyetler hem de rivâyetler eşliğinde uzun uzun bu iddiayı kanıtlamaya girişir.⁴³ Rasulullah ve etrafındakilerin onun peygamber olacağını önceden biliyor olması, en azından bunun aniden ortaya çıkan bir durum olmadığının bilinmesi, onun Hira mağarasında Cebrail ile karşılaştığında yaşadığı iddia edilen korku, şüphe vs. hallerin hepsini nakzetmektedir. Dolayısıyla bu rivâyetler hem Rasulullah'a hem de Hz. Âişe'ye yapılmış iftiralar ve bir gerçekliği yoktur.⁴⁴

Şîî âlimlerin Hz. Peygamber'in sîretine dair eserlerinde de tabii olarak bu konu ele alınmıştır. Esasında bahsi geçen rivâyetlerin en detaylı bir biçimde eleştiriyeye tabi tutulduğu alan siyerdir. Bu konuda eser veren araştırmacılar rivâyetleri her yönüyle ele almış ve kıyasıya eleştirmişlerdir. Vardıkları sonuç ise -kaçınılmaz olarak- bu rivâyetlerin din düşmanları tarafından Rasulullah'ı ve onun temiz sîretini karalamak adına attıkları iftiralar olduğudur. Buradaki din düşmanlarının içerisine Başta Buhârî olmak üzere Sünnî âlimlerin girdiğini belirtmeye ise gerek yoktur.

Murtezâ el-Âmilî'nin, Hz. Peygamber'in sîretini doğru bir şekilde anlatmayı denediği eserinde bu konuya genişçe yer verildiği görülmektedir.

Müellif önce Buhârî ve Müslim'de yer alan ilk vahyin inşiyle ilgili meşhur rivâyeti aktarır. Akabinde hem başka Sünnî hadis kitaplarında hem de tarih ve siyer kaynaklarında bu konuyla ilgisi bulunan neredeyse bütün rivâyetleri sıralayan müellif, yer verdiklerinin yine de kitaplarda yer alanların az bir kısmı olduğunu ifade eder. Daha sonra yukarıda zikredilen iki sahih hadis kitabında yer alan rivâyeti önce senet, sonra da metin açısından tenkit etmeye başlar. Hadisin senedinde yer alan Zührî, Urve b. Zübeyr ve Hz. Âişe'yi sadece onların Ehl-i Beyt'e, özellikle de Hz. Ali'ye göre durumlarını merkeze alarak eleştirir. Müellife göre adı geçen râviler zâlimlerle işbirliği içinde olup Hz. Ali'ye karşı durmuşlardır. Âmilî, bu râviler hakkında cerh ve ta'dil yazarlarından sadır olmuş herhangi bir şey aktarmaz. Ayrıca Hz. Âişe'nin bi'setten sonra doğduğunu, bu rivâyetini kimden naklettiğini belirtmediğini bu sebeple mürsel bir hadis olduğunu da ifade eder.

Ardından metnin tenkidine geçen yazar, naklettiği rivâyetler arasındaki telif edilemez çelişkiler olduğuna dikkat çeker. Öncelikle Buhârî'de geçen ve Müddessir sûresinin

⁴³ Askerî, *Ehâdîs*, II, 255-290.

⁴⁴ Askerî, *Ehâdîs*, II, 292.

ilk nâzil olduğunu belirten rivâyette, Hira'da geçtiği nakledilen ilginç olaylar hiç zikredilmemektedir. Bu da bu olayların gerçekliğiyle ilgili şüpheler ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca Cebrail'in "oku" diye emretmesinin, bunu üç kere tekrarlamasının, her defasında Rasulullah'ın okumayı reddedip üçüncüsünde bir şekilde kabul etmesinin, Cebrail'in ona âdeta eziyet edercesine –zira Rasulullah bunun kendisine ölüm gibi geldiğini belirtmiştir- onu sıkmasının... bütün bunların doğru düzgün bir açıklaması yoktur. Hz. Peygamber'in bu kadar korktuğunun rivâyet edilmesini eleştiren müellif, "Rasulullah da, Hz. Musa'nın ölüm meleğine yaptığı gibi⁴⁵ bir yumruk atıp gözünü çıkaramaz mıydı?" diye sorar.

Müellife göre bu hadisenin trajik sonuçlarından/yansımalarından birisi de bazı âlimlerin Cebrail'in Hz. Peygamber okuma bilmediği halde ondan okumasını istemesini "teklif-i mâ lâ yutâk" (insanı güç yetiremediği şeye zorlama) lehinde bir delil olarak kullanmasıdır.⁴⁶ Oysa bu durum Kur'an'a bile muhaliftir. Allah Teâla insana gücünün yetmeyeceği şeyi yüklemeyeceğini söylemektedir. (2/Bakara 286. âyet: *Lâ yükellifullâhu nefsen illâ vüs'ahâ*).

Bir başka eleştiri konusu da Rasulullah'ın kendisine gelen şeyin nübüvvet olduğunu hiç fark etmeyip, bunu ancak bir şey bilmeyen bir kadın ve yaşlı bir Hıristiyan sayesinde öğrenmesi ve buna ikna olmasıdır. Bu durumda bahsi geçen yaşlı Hıristiyan, faziletli

⁴⁵ Bu meselenin Buhârî'de geçen en detaylı rivâyeti şöyledir: Ebû Hureyre'den nakledildiğine göre o demiştir ki: Ölüm meleği Hz. Musa'ya gönderildi. Yanına vardığında Hz. Musa ona bir tokat attı (ve gözünü kör etti). Bunun üzerine rabbine geri döndü ve "Beni ölümü istemeyen birisine gön-dermişsin" diyerek şikâyetinde bulundu. Allah Teâlâ çıkan gözünü iade etti ve "Yine git ve elini bir öküzün sırtına koymasını söyle, elinin al-tındaki her kıl için ona bir yıllık ömür verildi." (Melek gelip durumu arz edince, Hz. Musa) "Sonra ne olacak ey rabbim?" diye sordu. Allah Teâlâ da "Sonra öleceksin." buyurdu. Bunun üzerine Hz. Musa "(Madem sonunda yine ölüm var) şimdi öleyim." dedi ve Allah Teâlâ'dan kendisini arz-ı mukaddeseye bir taş atımlık mesafe yaklaştırmasını istedi. (Bunu aktaran) Rasûlullah şöyle buyurdu: "Orada olsaydım yol kenarında kırmızı kum tepeciğinin yanındaki kabrini sizlere gösterirdim." Buhârî, "Cenâiz", 1274. Geçmişten günümüze lehinde ve aleyhinde epey kelimeler edilen bu hadisin İsrâiliyyattan olduğunu söylemek kanaatimizce de doğru bir yaklaşımdır. Bkz. Yıldırım, Enbiyâ, "Hz. Musa'nın Ölüm Meleğini Tokatlaması –Bir Rivâyetin Tahlili-", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XIII/2, 2009, ss. 21-37.

⁴⁶ Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *age.*, VIII, 718; Kastalânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr b. Abdülmelik, *İrşâdû's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, Mısır, 1323, I, 63. Bir Hanefî âlimi olan Sindî (v. 1138/1726) ise Hz. Peygamber okuma bilmediği halde ondan okumasının istenmesinin teklif-i mâ lâ yutâk olduğunu söyler ve şunu da ekler: "Öyle görünüyör ki Rasulullah "ben okuma bilmem!" cevabıyla, kendisine nübüvvet gelmezden önce kâmil aklıyla teklif-i mâ lâ yutâkın imkânsız olduğunu bilmiştir." Bu açıklamasıyla Sindî Rasulullâh'ı yüceltme gayesindedir fakat kanaatimizce bu gayret tam tersi bir sonuç vermektedir. Sindî, Muhammed b. Abdülhâdî, *Hâşiyetü's-Sindî 'alâ Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz., I, 9.

olmaya, bu korkmuş, şüphe içindeki Hz. Muhammed'den daha layıktır denmez mi? Ayrıca Hz. Muhammed o iki insanın doğru söylediğinden nasıl emin olup hemen ikna olmuştur? Rasulullah onların idrak ettiği bu şeyi idrak edecek kapasitede değil miydi? Kendi gördüğü şeyle ikna olmadı da onun gördüklerini görmeyen bu insanların sözüyle mi peygamber olduğuna ikna oldu? Oysa rivâyetlerde, bu hadise yaşanmadan önce Rasulullah'a ağaçların, taşların selam verdiği, Rasulullah'ın sâdik rüyalar gördüğü hep anlatılmaktadır. Rasulullah bunları nasıl hemen unutmuştur da ne yapacağını bilemeyen şaşkın bir çocuk gibi olmuş, çok üzülmüş, kendisini dağların zirvelerinden aşağı atmaya düşünmüştür? Bütün bunlar bir peygamber adayına yakışmayacak zayıflıklar değil midir? Hem vahiyler Rasulullah'ın kalbi sükûnet/sübut bulsun diye yavaş yavaş, parça parça indirilmiş değil midir?⁴⁷

Âmilî, bir Hıristiyan olduğu bildirilen Varaka b. Nevfel'in, neden yeterince vakti olduğu ve meseleyi de bildiği halde İslâm'ı kabul etmediğini de sorgular. Sünnîlerin itibar ettiği kaynaklarda, onun İslam geldikten sonra epey yaşadığı ve müslümanlığı kabul etmeden vefat ettiğine dair yeterince rivâyet olduğunu düşünen müellif, bu durumun da bahsi geçen rivâyetlere güvenilemeyeceğinin bir delili olduğunu ortaya koyar.⁴⁸ Hz. Hatice'nin

⁴⁷ Âmilî, es-Seyyid Ca'fer Murtezâ, *es-Sahîh min Sîrati'n-Nebiyi'l-A'zam*, Dâru'l-Hâdî, Beyrut, 1995, II, 223.

⁴⁸ Âmilî, *age.*, II, 226-228. Varaka b. Nevfel hakkında hakikaten ilginç rivâyetler vardır. Mesela İbn Âsâkir (v. 571/1176) "onun müslüman olduğunu söyleyen birisini tanımıyorum" der. İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hacer Ebû'l-Fadl, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1412, VI, 607. Halebî (v. 1044/1635) onun fetret devrinde ölen son kişi olup müslüman olmadığına dair rivâyetler aktararak, bunun Rasulullah'ın nübüvvetine yetişip onu tasdik etse bile risaletine yetişmeden ölen kimsenin müslüman olarak kabul edilmeyeceğinin de delili olduğunu söyler. Halebî, *age.*, I, 403. Tirmizî'de geçen bir rivâyete göre Hz. Âişe şöyle demiştir: "Rasûlullah'a (sav) Varaka'dan sorulmuştu da Hatice (r.anha) şöyle demişti: O seni tasdik etmişti fakat sen kendini ortaya koymadan önce vefat etmişti. Bunun üzerine Rasûlullah şöyle buyurdu: Rüyamda bana Varaka gösterildi üzerinde beyaz bir elbise vardı. Eğer cehennemliklerden olsaydı başka bir elbise olurdu." Tirmizî'nin bu rivâyete ilgili görüşü şöyledir: "Bu hadis garibtir. (Senedinde yer alan) Osman b. Abdurrahman hadisçiler yanında pek sağlam biri sayılmaz." Nâsiruddîn el-Elbânî de aynı rivâyet için 'zayıftır' hükmünü vermiştir. Tirmizî, Muhammed b. İsâ Ebû İsâ, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd., Dâru İhyâ't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz., "Rü'yâ", 10. *el-A'lâm* sahibi, Varaka'nın vefatı hakkında şunları söyler: "Varaka b. Nevfel milâdî 611 yılında vefat etti. Tarihçilerden bazıları onu sahabeden kabul eder. Bağdâdî'nin bildirdiğine göre Ebû'l-Hasen Burhânüddîn İbrahim el-Bikâ'î'nin Varaka'nın Rasulullah'a iman etmesi hususunda *Bezlü'n-Nushi ve's-Şefka li't-Ta'rif bi Suhbeti's-Seyyid Varaka* isimli bir kitap telif etmiştir. Vefatı hakkında iki görüş vardır. İlki –ki tercih edilen budur- Buhârî'nin mezkûr hadisinde de geçtiği gibi, vahyin başlamasından kısa bir süre sonra vefat etmiştir. İkincisi de Urve b. ez-Zübeyr'den gelen, Bilâl-i Habeşî'ye eziyet edilmesiyle ilgili olandır. Mekke'de Müşrikler, Allah'ı inkâr etsin diye Bilâl'i kızgın taşların üzerine yatırıyorlardı. Fakat o "Allah

Cebraîl'in görünüp görünmediği hususunda Hz. Peygamber'in yanında örtüsünü açması, Rasulullah'a yakınlaşması vs. konulara da itiraz etmektedir. Ona göre örtü/hicab emri çok sonraları geldiği halde Hz. Hatice zaten hicabın gerektirdiği gibi giyinmemiş olmalıdır. Ayrıca örtüsünü açınca meleğin gideceğini nasıl bilmektedir? Melek örtülü olmayan kadınlara bakmaz ya da onların olduğu yere gelmez mi? O da erkek Müslümanlar gibi mükellef midir?... Müellif yukarıdan beri sorduğu bu türden soruların ikna edici cevabını bulamadığını söylemektedir.⁴⁹

Âmilî'nin bütün bu eleştirilerden sonra meseleyi nasıl algıladığını şu ifadelerinden anlıyoruz: "Bize göre, Hz. Peygamber Hira mağarasında iken Cebraîl ona vahyi getirmişti. Bunun üzerine Rasulullah, Allah'ın kendisine ikramda bulunmasından dolayı sevinçli bir şekilde, kendisine verilen görevin huzuruyla ailesine dönmüştür. Bu husus –bazı yanlış eklemelerle birlikte- İbn İshak'ın rivâyetinde de vardır. Ailesi de onun sevincine katılmış ve Müslüman olmuşlardır. Nitekim Ehl-i Beyt âlimlerinden de böyle rivâyetler nakledilmiştir. Mesela Zü'râre'den nakledildiğine göre o İmam Sâdık'a şöyle sormuştur: "Allah Rasulü, kendisine Allah'tan gelenlerin şeytanın aldatması olduğundan nasıl endişe etmemiştir?" İmam demiştir ki: "Allah bir kulu elçi seçtiğinde ona sekinet ve vekâr verir. O sebeple ona Allah'tan gelen şey, bizzat gözüyle gördüğü şey gibi kesin olur." Yine ona "peygamberler peygamber olduklarını nasıl bilirler?" diye sorulduğunda "onlardan perde kaldırılır (da öyle bilirler)" cevabını vermiştir." Âmilî, sözünü Tabersî ve Kâdî 'lyâz'dan (v. 544/1149) naklettiği, Allah Teala'nın, kendisine vahyedilenin bizzat Allah'tan geldiğini ona gösteren apaçık deliller vermedikçe elçisine vahiy göndermeyeceği ve Rasûl'ün, kendisine gelenin vahiy meleği olduğunu kesinlikle bileceği, onu şeytanla veya cinle karıştırmasının mümkün olmadığını; bunu ya ilm-i zarûrî ile yahut burhân-ı celî ile bileceğine dair ifadelerle konuyu bitirir.⁵⁰

birdir, Allah birdir!" diyordu. Oradan geçen Varaka onu bu halde görünce o da "Allah birdir, Allah birdir ya Bilâl" dedi. Bu da onun Bilâl'in İslam'ı kabul ettiği tarihe kadar yaşadığını gösterir. Zirikî, Hayruddîn b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut, 2002, VIII, 114-115. Zehebî'nin (v. 748/1348) bu haber hakkındaki şu değerlendirmesi, Varaka'nın müslümanlığı konusunda hakikaten şüpheler ortaya çıkarmaktadır: "Varaka'yla ilgili bu haber mürseldir. Eğer gerçekten Bilâl'in Müslümanlığı zamanına yetmiş ve "Allah birdir" sözünü de söylemişse sahabeden kabul edilebilir. Fakat Buhârî'nin Sahîh'inde de belirtildiği gibi o, nübüvvetten sonra, risaletten önce vefat etmiştir." Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Dâru'l-Hadis, Kâhire, 2006, III, 87.

⁴⁹ Âmilî, *es-Sahîh min Sîrati'n-Nebiyi'l-A'zam*, II, 228.

⁵⁰ Âmilî, *age.*, II, 230-231.

Bahsi geçen Buhârî ve Müslim hadisini, Hz. Âişe'nin Rasulullah'tan mürsel olarak rivâyet ettiği ve hiçbir şekilde sahih olması mümkün olmayan bir hadis olarak gören *en-Nass ve'l-İctihâd* isimli eserin müellifi de hadisi hem senedi hem de metni itibariyle değerlendirenlerdendir. Buna göre senedi açısından hadis mürseldir ve herhangi bir hususta delil kabul edilemez. Bununla birlikte Hz. Âişe'nin bu haberi vahyin inişine tanıklık eden birisine dayandırarak verdiğini bilsek bile haber bu haliyle mürseldir ve kabul edilemez. Zira bilindiği gibi o dönemde münafıklar çoktu ve Hz. Âişe bu haberi pekâlâ bir münafıktan almış olabilir. Metni açısından da kabul edilemezdir. Zira hadis açıkça Hz. Peygamber'in kendisine gelenin melek olduğundan, nübüvvetinden vs. şüphe ettiğini göstermektedir. Bu şüphesi ancak eşi Hatice ve câhiliyye yaşantısı içinde bir âmâ olan Varaka tarafından izale edilmiştir. Ayrıca melekle aralarında geçen diyalog da Hz. Peygamber'in –hâşâ- anlayışsız olduğunu ima etmek suretiyle onu küçültmektedir.⁵¹ Müellif eleştirisinde, Sünnî âlimlerin kimisinin metnin aslından saymadığı, Rasulullah'ın çok üzüldüğü ve intihar etmek istediği şeklindeki kısımlara hiç değinmemiştir. Bu da gösterir ki esasında Şîi ulemanın bu hadisi ilkten ve toptan reddetmesi için yeterince delilleri vardır.

Bir başka Şîi müellif, ilk vahiyle ilgili rivâyetleri naklettikten sonra bunların Ehl-i Beyt âlimlerinden gelenlerle çelişen ve Rasulullah'ın şahsiyetini yanlış biçimde ortaya koyan rivâyetler olduğunu söylemekte ve Rasulullah'ın yaşadığı söylenen hallerin (korkması, kendini şair-mecnun zannetmesi, intiharı düşünmesi, Hatice ve Varaka'dan yardım alması vs.) bir peygamber olarak ondan sadır olmayacak şeyler olduğunu belirtmektedir. Müellifin bu görüşlerini desteklemek niyetiyle ortaya koyduğu teori ise ilginçtir. Ona göre Rasulullah Hira mağarasında melek Cebrail ile karşılaştığında zaten peygamber idi. Nübüvvet daha önce kendisine sâlih/sâdık rüyalarla zaten bildirilmişti –ki biz bunu Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerindeki Hz. Âişe rivâyetinden de anlamaktayız. Dolayısıyla melek geldiğinde Rasulullah zaten onun gelmesini beklediği için hiçbir şeyden korkmuş değildir.⁵²

Rasûlullâh'ın Hira'da vahyi almasından önce de peygamber olduğunu daha ilginç ifadelerle dile getiren başka bir Şîi araştırmacı, "biz inanırız ki, Hz. Peygamber doğumundan itibaren bir peygamberdi ve Allah'tan gelen bir hidayet üzere idi. Hira mağarasında da Allah'a ibadet ediyordu. Kırk yaşına gelince elçi olarak seçildi/gönderildi. Çocukluğundan

⁵¹ Müsevî, el-İmâm Abdülhüseyn Şerafüddîn, *en-Nass ve'l-İctihâd*, thk. Ebû Müctebâ, Kum, 1404, s. 421-423.

⁵² Müsevî, Seyyid Hâşim, *el-Kur'ân fî Medraseti Ehli'l-Beyt*, el-Ğadîr li'd-Dirâse ve'n-Neşr, Suriye, 2000, s. 11-17.

itibaren de ona melekler eşlik etmekteydi”⁵³ demek sûretiyle meseleyi kökten halletmiş görünmektedir.

Netice itibariyle, Şîî âlim ve araştırmacılara göre Rasulullah’ın Hira’da ilk vahyi aldığı esnada ve sonrasında yaşanan olayların anlatıldığı Buhârî ve Müslim gibi Sünnîlerce sahîh kabul edilen hadis derlemelerinde yer alan haberler uydurma ve iftiradan ibarettir. Mesela hadisi rivâyet eden Buhârî hakkında şunlar söylenmektedir: “Bu rivâyet, Buhârî’nin rezaletlerinden ve ortaya çıkardığı felaketlerden birisidir. Rasulullah, Varaka kendisini ikna edinceye dek peygamberliğinden şüphe içinde idi demek suretiyle de Rasulullah’a atılmış bir iftiradır. Nitekim o, Garânik meselesini de rivâyet etmek sûretiyle Rasulullah’ın putları övdüğü ve onlara secde ettiği şeklinde iftirada bulunmuştur.”⁵⁴

Şîî müelliflere göre bu uydurma ve iftiraların temel sebebi, din tahrifçilerinin İslam’ın temel direklerinden birisi belki de ilki olan vahiy müessesesini zaafa uğratmak istemeleridir. *Hayâtu Muhammed (sav) fi Ehâdisi’s-Şîî’a* isimli eserde bu durum şu cümlelerle dile getirilir: “Hz. Peygamber’e peygamberlik verilmesiyle ilgili haberlerin tahrifinde Yahudiler etkin bir rol oynamışlardır. Zira ilahi korumayla çevrelenmiş Kur’ân’a dokunmaları mümkün değildir. Böylece zehirli rivâyetlerini sünnetin içine dâhil etmişler ve bu rivâyetler yaygınlaştığında insanların gönlünde sünnetin kıymetini azaltmıştır.”⁵⁵ Bu durumda, kimi

⁵³ Âmilî, Ali el-Kûrânî, *Elfu Suâlin ve İşkâlin ile’l-Muhâlifine li Ehli’l-Beyti et-Tâhirin*, Dâru’l-Hüdâ, Beyrut, 2008, II, 185.

⁵⁴ Âmilî, *Elfu Suâlin...*, II, 193-195. Hz. Peygamber’in –güya- putları övdüğünün anlatıldığı bu meşhur Garânik olayıyla ilgili Buhârî’de –ve Müslim’de- açık rivâyetler yer almaz. Sadece Hz. Peygamber’in Necm sûresini okuduktan sonra secde ettiği, onunla birlikte yanında bulunan Müslüman ve müşriklerin de secde ettiğine dair rivâyetler aktarılır. (Mesela bkz. Buhârî, “Sücûdü’l-Kur’ân”, 1; Müslim, “Sücûdü’t-Tilâve”, 20). Fakat başka hadis kaynaklarında sağlam senetlerle Garânik hadisesi aktarıldığı için (mesela bkz. Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. ‘Amr b. Abdülhâlik, *Müsnedü’l-Bezzâr*, thk. Mahfûzu’r-Rahmân vd., Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, Medîne, 1988-2009, XI, 296; Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi, Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, Mevsil, 1983, IX, 34, XII, 53; Heysemî, Nûruddîn Ali b. Ebû Bekr, *Mecme’u’z-Zevâid ve Menbe’u’l-Fevâid*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1412, VI, 34.) Bu rivâyetler sebebiyle Şîî âlimler, Buhârî ve Müslim gibi sahîh hadis kitaplarını derleyenlerin rivâyetlerinden Garânik’le ilgili ifadeleri çıkarıp öylece naklettiklerini iddia etmektedirler. (Bkz. Kûrânî, *age.*, II, 160). İşin daha da enteresan kısmı, Buhârî’nin şarihi İbn Hacer’in de Garânik hadisesini kabul etme eğiliminde olmasıdır. İbn Hacer, diğer hadis kitaplarında Garânik olayını aktaran birçok rivâyet olduğunu, bu rivâyetlerin senetleri bir şekilde eleştirilmiş olsa bile bu durumun “rivâyetin tarihlerinin farklı kaynaklardan gelerek çoğalması onun bir aslının olduğunu gösterir” şeklindeki kuralı ortadan kaldırmadığını söyler. Buna göre her ne kadar Buhârî zikretmemişse de Garânik hadisesinin bir aslı vardır. Yapılması gereken şey bu olayın uygun bir şekilde te’vilidir. Bkz. Askâlânî, *age.*, VIII, 439.

⁵⁵ Sencerî, Tâlib, *Hayâtu Muhammed (sav) fi Ehâdisi’s-Şîî’a*, Dâru’l-Müctebâ, Beyrut, 1997, s. 58.

Şîi müelliflere göre, başta Buhârî olmak üzere, meseleyi onun gibi ele alıp aktaran kimse-ler din tahrifçisi olmakta ve Yahudilerin ekmeğine yağ sürmektedir.

III. Ehl-i Sünnet'in Şî'a'nın İtirazlarına Cevabı

Şî'a'nın, "Ehl-i Sünnet" ismi verilen ve müslümanların büyük çoğunluğunu oluşturan grup karşısındaki konumu, onların ortaya koyduğu fikirlere ve tezlere muhalefet etmek tarzında olagelmıştır. Yeni ve bağımsız fikirler üretilip tezler ortaya koymaya göre daha kolay olan bu tarz, aynı zamanda Şî'a'ya Ehl-i Sünnet'e muhalefesinde geniş bir hareket alanı sağlamıştır. Nitekim ele aldığımız konuda da aynı durum söz konusudur. Rivâyet edilen hadisler ve bunun etrafında yapılan yorumlar, Şî'a tarafından değerlendirilmekte ve bunların –kendilerince- yanlış olan tarafları ortaya konmaktadır. Diğer yandan Sünnî âlimler ve araştırmacılar bu Şîi anti-tezleri karşısında kendilerini savunmakta ve mevzilerini koruma gayretini sürdürmektedirler. Nitekim Sünnî âlimler, bahis konusu rivâyetlerle ilgili olarak da Şîilerin itirazlarına reddiyeler yazmışlar ve bu itirazların geçersiz olduğunu ortaya koymaya çalışmışlardır.

Sünnî kesime göre bu hadis öncelikle senedi açısından son derece sağlamdır, herhangi bir illetle mualel değildir. Dolayısıyla senede itiraz etmek anlamsızdır ve mezhep taassubunun bir göstergesidir.

Hadisin mürsel olduğu ve dolayısıyla kabul edilmemesi gerektiği yönündeki itiraza da şu şekilde cevaplar verilmiştir:

1- Doğru kabul edilen görüşe göre, sahabe mürseli delil olarak kullanılabilir.56

2- Hz. Âişe'nin bu hadisini destekleyen (şahid) Cabir b. Abdullah hadisi vardır –ki o da vahyin başlangıcına ve fetretine tanıklık etmemiş ama Rasulullah'tan işitmiştir. Bu da Hz. Âişe'nin hadisinin sıhhatine bir delildir. Ayrıca Hz. Âişe'nin de bunu bizzat Rasulullah'tan duymuş olması gayet muhtemeldir. Nitekim hadis başlarken Hz. Âişe'nin

⁵⁶ Zayıf hadisler cümlesinden olan mürsel hadisler, sahabe söz konusu olduğu zaman farklı algılanmış ve hüccet kabul edilmişlerdir. Zira sahabenin ya başka bir sahabiden ya da Hz. Peygamber'den bizzat işittiği düşünülmüştür. Ebû İshak el-İsferâyîni (v. 951/1544) gibi âlimler ise bir başka sahabiden rivayet ettiğini söylemedikçe bir sahabinin mürsel rivayeti ile amel edilemeyeceği görüşündedirler. Bkz. Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Murî, *el-Minhâc Şerhu Sahîh Müslim b. el-Haccâc*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1392, II, 197; Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefî, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz., I, 47.

anlatımıyla aktarılır ama sonrasında Rasulullah'ın konuşmasına döner ("Sonra Melek beni iyice kavrayıp sıktı"). Bu da onun Rasulullah'tan işittiğinin delilidir.

3- Hadisin Buhârî'nin naklettiği başka bir versiyonunda yer alan "bize ulaştığına göre Rasulullah vahyin kesilmesine o kadar üzüldü ki kendisini birkaç defa dağların tepelerinden atmak istedi..." şeklindeki ifadeler İbn Şihâb ez-Zührî'nin (v. 124/742) mürsel olarak rivâyet ettiği sözlere, Tâbînin küçüklerinden olan Zührî'nin bu mürseli kabul edilemez. Muhtemelen Buhârî, bahsi geçen ifadeleri "bize ulaştığına göre" eklentisiyle birlikte vermiştir ki hadisin sahih kısmından ayrı tutulabilsin. Nitekim kendisi hadisi bu haliyle "Bed'u'l-Vahy" veya "Tefsîr" bâblarında değil "Ta'bîr" bâbında zikretmiştir. Ayrıca her ne kadar Rasulullah'ın fetret-i vahiy döneminde Hira dağına ve sair dağlara çıktığı, oralarda dolaştığı görülen, bilinen bir durum ise de oralardan kendisini atmak istediği hususu ancak onun haber vermesiyle bilinebilecek bir şeydir ki böyle bir sahih haber de kendisinden nakledilmemiştir.⁵⁷

Yeri gelmişken belirtelim ki "fîmâ beleğânâ = bize ulaştığına göre" eklentisiyle ilgili bu türden açıklamalar Şîî kesimi tatmin etmemiş görünmektedir. Nitekim Ehl-i Beyt muhaliflerine sorular yöneltip cevaplar aradığı eserinde el-Kûrânî şunları söyler: "Sünnîler Buhârî'deki bütün hadislerin sahih olduğunu iddia ederler. Bu sebeple Buhârî şârihlerinden bazıları onun bu rezaletini temizlemek ve bu konuda bir çıkış yolu bulmak gayreti içinde olmuşlar ve nihayet şöyle demişlerdir: Bu ifade Zührî'nin bir ilavesidir ve hadisin asıl râvîsine (Hz. Âişe) ait değildir."⁵⁸ Ardından İbn Hacer'in (v. 852/1449) bu konudaki değerlendirmesini aktaran müellif, onu kendi ifadeleriyle nakzetmeye çalışır. Zira İbn Hacer, bahsi geçen eklentinin Zührî'nin mürseli olduğunu söylemesinin yanında, Hz. Peygamber'in üzüntüden intihara kalkıştığına dair ifadeleri "fîmâ beleğânâ" ibaresi olmaksızın nakleden İbn Mürdeveyh'ten (v. 416/1026) de bahseder ve onun bu ifadelerinin müdrec olduğunu dile getirir. İbn Hacer'e göre tercih edilmesi gereken görüş, İbn Mürdeveyh'in idracı değil de Zührî'nin mürsel belağı olmalıdır.⁵⁹ Kûrânî'ye göre işte İbn Mürdeveyh'in bu nakli İbn Hacer'i yalanlamaktadır. Çünkü onun rivâyetinde mürsel diye itiraz edilecek bir durum yoktur. Ancak "müdreçtir" diyerek işin içinden çıkılabilir. Hem zaten İbn Hacer neye göre bahsi geçen tercihi yapmaktadır? Bu tercih delilsiz, indî bir tercihtir.

⁵⁷ Şirbînî, İmâd es-Seyyid Muhammed İsmail, *Raddü Şübühât Havle 'İsmeti'n-Nebiyyi (sav) fî Dav'i's-Sünneti'n-Nebeviyyeti's-Şerife, Dâru'l-Yakîn li'n-Neşr ve't-Tevzî'*, Mısır, 2004, ss. 306-316.

⁵⁸ Âmilî, *Elfu Suâlin...*, II, 190.

⁵⁹ Askâlânî, *age.*, XII, 359-360.

Yine İbn Hacer fetret-i vahyin süresini belirlemeye çalışırken İbn Sa'd'ın (v. 230/845) İbn Abbas'tan naklettiği bir hadisi delil getirmektedir ki bu hadiste Rasulullah'ın intihara kalktığı açıkça zikredilmektedir. Bunu düzeltmeye çalışırken İbn Hacer, bu olayın Hira'da ilk vahiy gelmezden önce gerçekleştiğine dair bazı haberleri delil olarak ortaya koymaktadır. Fakat o rivâyetlerde de Hz. Peygamber'in kendini atmak için dağlara çıkması, Cebrail'in ona görünüp, kendisinin vahiy meleği onun da Allah'ın elçisi olduğunu bildirmesinden sonra gerçekleşmektedir. Bu durum ise Hz. Peygamber'e asla yakışmayacak bir iftiradır.

Netice olarak, Buhârî'de geçen ifadeler hadisin aslındandır ve bu hadis Buhârî'nin rezaletlerinden ve Rasulullah'a iftiralardan birisidir.⁶⁰

Hadis metnine yönelik eleştirilere de Sünnî gelenek içerisinde cevaplar verilmiştir. Buna göre Rasulullah'ın Hira'da melek Cebrail ile karşılaşmasında yaşadığı korku ve endişe tamamen doğal ve insani nedenlerden kaynaklanan bir korkudur. Zira orada meleği kendi suretinde ilk kez görmüştür ve buna insani bir tepki olarak korkmuş ve biraz da sarılmıştır. Nitekim Hz. Musa, kendisine peygamberlik geldikten sonra bile bazı şeylerden korkmuştur. Mesela âsası bir yılana dönüştüğünde korkup kaçmıştır.⁶¹ Daha önce bir kiptiyi öldürdüğü için kendisinin de öldürülebileceğinden korkmuştur.⁶² İnsanların kendisini yalan saymasından korkmuş ve kardeşi Harun'u yanına destekçi istemiştir.⁶³ Üstelik bütün bunlar o bir peygamberken yaşanmıştır. Burada ise Hz. Muhammed, her ne kadar daha önce birtakım işaretler almışsa da, vahiy meleği ile ilk defa gerçek anlamda yüz yüze gelmiştir. Dolayısıyla ortaya çıkan korku ve endişe ve bunların sonucu olarak kaçması ve evine sığınıp yakınlarından teselli araması gayet tabiidir. Bu durum Rasulullah'ın "*Kendimden korktum*" sözü ile ifade edilmiştir. Bu ifade İslam'ın ve Rasulullah'ın temiz sîretinin düşmanları⁶⁴ tarafından istismar edilmektedir. Oysa bu ifadeyi anlamak gayet basittir: Rasulullah mağarada ibadet ederken aniden –herhangi bir kimse değil- bir melek kendi asli suretinde gelmiş, okuma bilmediği halde ondan okumasını istemiş, akabinde nefesi kesilinceye kadar onu sıkıştır. Bu durumda Rasulullah'ın verdiği tepki belki de normal bir

⁶⁰ Âmilî, *Elfu Suâlin...*, II, 192-193.

⁶¹ 27/Neml 10-11.

⁶² 26/Şu'ara 14.

⁶³ 28/Kasas 34-35.

⁶⁴ Şirbinî, *age.*, s. 319. Sünnî müelliflerin kullandığı bu ifadeler, bu konuyu bahane ederek İslam'a dil uzatan kimi müsteşrikleri olduğu gibi, bu rivâyet hakkında son derece ciddi ve kimi zaman hakarete varan eleştirilerde bulunan Şii âlimleri de kapsamaktadır.

insanın tepkisinden çok azdır. Ama insan tabiatı gereği o da korkmuş ve bunu hanımına da ilemiştir. İyi niyetle düşünüldüğünde bunu anlamak zor değildir. Ayrıca bu korku, kimi yerde bahsedildiği gibi onun düşünme melekelerini yitirmesine sebep olan ve kendisinin bir kâhin ya da cinlenmiş birisi olduğunu düşündürecek bir korku hiç değildir. Aynı durum fetret-i vahiy dönemindeki üzüntüsü için de geçerlidir. Rasulullah vahyin kesilmesine üzül-müş olabilir, fakat bu onun peygamberlik ismetine zarar verecek ve kendisini intihara sürükleyecek bir korku asla değildir.⁶⁵

Hz. Hatice'nin Rasulullah'ı teskin ve teselli etmesi, onun endişesini gidermesi de bir eşin insan hayatında oynadığı önemli rollerden birinin burada tezahür etmiş olmasından başka bir şey değildir. Nitekim buradaki sahih rivâyetlerde Hz. Hatice, Rasulullah'tan duydukları sebebiyle onun peygamber olduğunu anlamış/söylemiş değildir. Sadece onun geçmiş temiz yaşantısını göz önüne getirip, Allah'ın onun gibi bir kulu zayi etmeyeceği yönünde sözler söylemiştir. Yani ne olduğunu o da tam anlamış değildir. Hz. Hatice'nin Rasulullah'a destek oluşu ve hayatında işgal ettiği mühim yer, onun vefatından sonra da Rasulullah tarafından dile getirilmiştir. Nitekim Hz. Âişe tarafından aktarılan bir rivâyette o şöyle der: "Rasulullah Hatice'yi andığında, onu övücü şeyler söylerdi. Bir gün yine onu anınca bana bir kıskançlık geldi. Dedim ki 'şu kızıl çeneli kadını ne de çok anıyorsun! Allah sana ondan daha hayırlısını verdi.' Rasulullah bana dedi ki 'Hayır, yemin ederim ki daha hayırlısını bana vermiş değildir. İnsanlar bana inanmazken o iman etti, beni yalan saydıklarında beni tasdik etti, insanlar beni mahrum ettiklerinde malıyla destekledi, başka kadınlardan çocuk vermezken Allah ondan bana çocuk verdi.'"⁶⁶ Dolayısıyla Hz. Hatice'nin bu sözlerinde, bir şekilde korkmuş ve endişe içinde olan eşe gösterilen vefalı bir teselli davranışından başka bir şey aramak yersizdir.⁶⁷

Hz. Hatice'nin Rasulullah'ı Varaka b. Nevfel'e götürmesi ve onun söyledikleriyle Rasulullah'ın teselli bulmasında da bir tuhaflık yoktur. Zira Varaka Mekke'de, geçmiş ilahi kitaplara dair bilgisi ile şöhret bulmuş bir kişidir. Bir peygamberin geleceğine dair müjdelerden de haberdardır. Böyle konularda kendisine danışılacak bir zattır. Hz. Hatice'nin de akrabası olduğu için ona götürmüştür. Varaka Rasulullah'a ne gördüğünü sormuş fakat onun hangi konuda şüphe içinde olduğunu sormamıştır. Rasulullah anlatınca bunun bir

⁶⁵ Şirbîni, *age.*, s. 324.

⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şu'ayb el-Arnaûd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1999, XL, 356.

⁶⁷ Şirbîni, *age.*, s. 327-330.

peygamberlik vazifesi olduğunu anlayan Varaka, gelenin de vahiy meleği olduğunu söylemiştir. Metinlerden anlaşıldığı kadarıyla Rasulullah bunlarla ilgili Varaka'dan fazladan bir açıklama istememiştir. Bu durum onun da aslında gelenin vahiy meleği olduğunu anladığını, bu konuda bir şüphesi olmadığını gösterir. Ama Varaka "keşke seni yurdundan çıkaracakları zamana kadar yaşayıp sana destek olsaydım!" dediğinde Rasulullah "beni çıkaracaklar mı ki?" diyerek fazladan bir açıklama istemiştir. Demek ki Rasulullah'ın şüphe ettiği konu nübüvveti değildir. Ayrıca belki de Allah Teala –Allah daha iyi bilir- Rasulullah'ın nübüvvetine hem kendi ailesinden birisini hem de Ehl-i Kitab'ın ve müşriklerin de itiraz edemeyeceği bilge bir insanı şahit kılarak Rasulullah'ın peygamberliği hususunda çıkabilecek muhtemel itirazlara önceden bir cevap olarak bu durumu takdir buyurmuştur.⁶⁸

Bu açıklamalar, görüldüğü üzere, olayı Rasulullah'ın beşer kimliği üzerinden ele almış olmanın neticesidir. Bu durumda Rasulullah'ın korkmuş olması, ailesinde teselli araması, tecrübeli bir insanın sözlerine kulak vermesi hep bu insani, doğal yapısının bir sonucudur. Fakat dikkat edileceği gibi, bu açıklamaların sahibi, Rasulullah'ın korkusunun, anlatıldığı gibi kendisine bir cin ya da şeytanın musallat olduğunu düşünecek denli abartılı olmadığı ve intiharı vs. düşünmediği fikrindedir. Bu türden uygunsuz haller törpülediğinde geriye kalanlar zaten doğal haller olarak ele alınabilmektedir.

Rasulullah'ın çok korkmasına ve intiharı düşünmesine dair rivâyetlere başka itirazlar da vardır. Mesela Mevlânâ Şiblî (v. 1332/1914), kendisine taşların-ağaçların selam vermesi, göğsünün yarılması vs. olaylar sebebiyle Hz. Peygamber'in daha önceden peygamberlik hususunda hazırlıklı olduğunu, dolayısıyla mağarada melek gelince çok korkup intihara kalkışmasının doğru olmadığını ve bunun bir peygamber için uygun olmadığını ifade eder. Fakat bu görüşe, Hz. Peygamber'in peygamber olmadan önce peygamberlik konusunda detaylı bilgi sahibi olup peygamberlik beklediği gibi sonuçları doğuracağı, bunun da müsteşriklerin en çok savundukları bir konu olması ve onların ekmeğine yağ sürmesi sebebiyle itiraz edilmiştir.⁶⁹

Diğer yandan bazı müellifler bahsi geçen olayı, ilgili herhangi bir konuyu dışlamaksızın ele almakta ve bunu rahatlıkla savunmaktadırlar. Onlara göre bütün bu yaşananlar, vahyin Rasulullah'a dışarıdan gelen, harici kaynaklı bir hadise olduğunun açık bir ispatı gibidir. Mesela İslâmî ilimler hususunda yetkin isimlerden birisi olan merhum Ramazân el-Bûtî, *Fıkhu's-Sîrati'n-Nebeviyye* isimli eserinde, Buhârî'deki rivâyeti aktardıktan sonra, -

⁶⁸ Şirbînî, *age.*, s. 330-333.

⁶⁹ Şiblî'nin görüşü ve itiraz için bkz. Azimli, *age.*, s. 109.

diğer rivâyetleri de göz önünde bulundurarak-, “Allah Teala Rasulallah’ın kalbine neden korku vermiştir? Meleğin gelişi ona sükûnet vermeli değil miydi? Neden gelenin vahiy meleği değil de bir cin olabileceğini düşündü? Neden bir süreliğine vahiy kesildi de Hz. Peygamber kendini tepelerden aşağı atmak isteyecek kadar bu duruma üzüldü?” gibi sorular sorulmasının tabii olduğunu, fakat özgür bir kafayla düşünen insanların, Hz. Peygamber’in yaşadığı bu tecrübeye çok hikmetler bulunduğunu göreceğini belirtir. Buna göre meleğin Hz. Peygamber’e bizzat görünmesi, karşısında durup ona “oku!” demesi, hatta onu üç kere iyice sıkıp bırakması... bütün bunlar vahiy hadisesinin içsel, nefsî, kişinin kendisinden kaynaklanan bir olay olmayıp, dışarıdan/başkasından gelen, hârici bir özelliği olduğunun iyice ortaya çıkması içindir. Rasulallah’ın gördüğü ve işittiği şeylerden korkup hızlıca evine dönmesi tabii bir şeydir. Zira bu, âniden gerçekleşen ve ne olup bittiğini anlamaya fırsat vermeyen bir hadisedir ve onun daha önce peygamberlikle ilgili bir arzusu, isteği ve beklentisi olmadığını gösterir.⁷⁰ Rasulallah’ın, kendisine gelenin cin olabileceğini düşünmesi sebebiyle “kendinden korkması” ve Hz. Hatice’nin onu teselli etmesi de vahyin harici bir olgu oluşuyla açıklanabilir. Zira Allah Teala Rasulallah’a, gelenin melek olduğunu bir şekilde kesin olarak bildirebilirdi. Böyle olmadığına göre belki de, Rasulallah’ın vahiy öncesi ve sonrası hayatı arasına kesin bir çizgi konulması amaçlanmış ve peygamberlikle ilgili herhangi bir şeyin daha önce Rasulallah’ın zihninde oluşmadığı bize anlatılmış olmaktadır. Varaka’nın söyledikleri de Rasulallah’ın peygamberlik halkasının bir parçası olduğunu te’kit etmekten başka bir anlama gelmez. Vahyin bir süreliğine kesilmesi –Bütî, bu sürenin altı ay kadar olduğu görüşünü benimser- ve Rasulallah’ın bu duruma çok üzüldü hatta intihara kalkışması meselesi de vahyin içsel/nefsî bir ilham olmadığı, aksine başka bir kaynaktan geldiğinin delilidir. Çünkü nefsî ilhamın kişiye böyle şeyler yaptırması bir çeşit delilik kabul edilir. Görüldüğü gibi bütün bu yaşananlarda, vahiy olgusunun Allah’tan peygambere gelen harici bir bildirme olduğu inkâr edip onu içsel bir aydınlanma olarak gören iftiracı fikir savaşılarına reddiyeler vardır.⁷¹

On sekizinci asrın başlarında vefat eden ve Buhârî’nin *Sahîh*’ine bir haşiyeye yazmış olan Sindi’nin Hz. Peygamber’in “kendimden korktum” sözünden ortaya çıkan şüphe ile ilgili açıklamaları ise gayet ilginçtir. Sindi der ki, “Bu ifadeye Hatice’nin verdiği cevap ve

⁷⁰ Mustafa Sibâî (v. 1384/1964) de, “Resulallah’ın peygamberlikle ilgili daha önceden hiçbir düşüncesi yoktu. Peygamber olacağını hayalini bile kurmamıştı. Eğer öyle olsaydı o kadar korkup, Hatice’ye sığınmazdı” demek suretiyle aynı düşüncüyü seslendirmiştir. Sibâî, Mustafa b. Hüsnî, *es-Sîratü’l-Nebeviyye: Dürûs ve İber*, el-Mektebü’l-İslâmî, Beyrut, 1985, s. 48.

⁷¹ Bütî, Muhammed Saîd Ramazân, *Fıkhü’s-Sîrati’n-Nebeviyye*, Dâru’l-Fikr, Dimaşk, 1426, s. 62-66.

Rasulullah'ı Varaka'ya götürmesi, Rasulullah'ın bir şüphe içinde olduğunu gösterir. Bu da bir sorundur. Zira vahiy tamam olduktan sonra o bir peygamber olmuştur ve artık peygamberliği hakkında şüphe etmesi mümkün değildir. Fakat vahiy henüz tamam olmadan önceki hallerle ilgili olarak şüphe etmesi normaldir. Bu durumda şöyle olabilir: Rasulullah aslında vahiyden önceki halinden bahsediyordu ama bu ifadeleri sanki hâlâ şüphe içinde olduğu izlenimi vermiştir. Eğer durum böyleyse, peygamberliğinden hakikaten şüphe etmiyordu fakat kendisinin bu durumu hakkında Hz. Hatice'nin neler bildiğini/bilebileceğini anlamak için onu imtihan ediyordu. Yahut da, hemen reddeder diye peygamber olduğunu bir çırpıda ona söyleyip bu şekilde onu alıştırıyordu. Allâhu a'lem."⁷²

Sindî'nin yaptığı açıklamalar, açıkçası onun peygamberliğin karizması ile rivâyetin gücü karşısında bocaladığını göstermektedir. Bu durumdan kurtulmak için bulduğu çıkış yolunun ise en azından bizi tatmin etmediğini belirtmemiz gerekir. Oysa Sindî'nin öncesinde yorumlarını aktardığımız müelliflerin, meseleyi Hz. Peygamber'in beşeriliği üzerine temellendirmelerinin daha iknâ edici olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır.

⁷² Sindî, *age.*, I, 9.

IV. Sonuç ve Değerlendirme

Şîîlerin, hadisleri kabulde takip ettikleri yol, öncelikle gelen rivâyetlerin Ehl-i Beyt'e mensup insanlar tarafından rivâyet edilmiş olmasını gerekli kılar. Rivâyet edenlerin Ehl-i Beyt'ten olması, o rivâyetlerin sahih olmasının da şartıdır. Şîî usulcülere göre, râvide bulunması gereken özelliklerden birisi, onun İmâmî olmasıdır ve bu özelliği taşımayan râvî âdil sayılmaz. Âdil sayılmayan râviden/râvîlerden gelen hadislerin ise kabul edilmeyeceği ve her şekilde eleştirilebileceği izahtan varestedir.⁷³ Diğer yandan Şî'a'ya ait hadis kitaplarında İmam Muhammed el-Bâkır'ın (Ebû Ca'fer), sahih ilmin doğuda ve batıda kendilerinden (Ehl-i Beyt) başka bir yerde bulunamayacağına, kendilerinin ilmin gerçek kaynağı olduklarına dair haberler nakledilir.⁷⁴ Bu türden rivâyetleri sahih kabul etmesek bile, Şî'a'nın temel olarak bu düşüncede olduğunu bilmemize yetecek kadar veriye sahibiz. Şîî-İmâmî gelenekteki bu Ehl-i Beyt merkezci düşüncenin temelinde onların "masumiyet" anlayışı yatar. Şî'a, Gadîr-i Hûm olayı ve "sekaleyn"⁷⁵ hadisi gibi dayanaklar çerçevesinde Ehl-i Beyt'in masum olduğunu düşünür. Bu masumiyet basit anlamından ziyade, "Kur'ân ve Ehl-i Beyt birbirinin mülazımıdır" cümlesinde ifade edilen türden, alanı son derece genişletilmiş ve *lâ yuhtî velâ yüs'el* sıfatıyla donatılmış bir masumiyettir. Çünkü Kur'ân Allah kelamıdır, hatadan beridir ve masumdur. Bu durumda onun mülazımı olan Ehl-i Beyt için de aynı şeyler söylenebilir.⁷⁶ Şî'a'nın çizdiği işte bu Ehl-i Beyt portresinin içinde

⁷³ Bkz. Büyükkara, Mehmet Ali, "İmamiyye Şîa'sının Hadis Usulünde "Mezhebi Bozuk" Râvîler(l): Metodolojik Değerlendirmeler", *İslâmî Araştırmalar*, 2004, cilt: XVII, sayı: 3, s. 208.

⁷⁴ Bkz. Meclisi, *age.*, II, 92-93.

⁷⁵ Gadîr-i Hûm, Mekke ile Medine arasındaki Cuhfe mevkiine dört kilometre kadar uzaklıkta bir yer adıdır. Hemen hemen bütün Şîî gruplara göre Rasulullah Vedâ haccı dönüşü çok önemli bir hususu bildirmek için, konaklamaya pek de elverişli olmayan bu mevkide durmuş, bu sırada, kendisine gelen her vahyi tebliğ etmesini emreden 5/Mâide 67. âyet nazil olmuştur. Rasulullah bunun üzerine bütün cemaati toplamış, öğle namazını kıldırması ve bu âyeti tebliğ etmiştir. Burada yaptığı konuşmada "sekaleyn hadisi" diye meşhur olan şu sözlerini de söylemiştir: "Size paha biçilemez iki şey (sekaleyn) bırakıyorum. Allah'ın kitabını ve Ehl-i Beyt'imi... Benden sonra bunlara sarılırsanız asla sapıklığa düşmezsiniz." Ardından Hz. Ali'yi sağ tarafına alıp elini tutup kaldırmış ve "Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır. Allah'ım, onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol" demiştir. Bunun üzerine orada bulunanlar -Hz. Ebû Bekir ve Ömer de dahil- gelip Hz. Ali'yi tebrik etmişlerdir. Medine'ye hareket edilince, "...Bu gün size dininizi tamamladım..." meâlindeki 5/Mâide 3. âyet nazil olmuştur. Bkz. Fıçlalı, Ethem Ruhi, "Gadîr-i Hûm", DİA, İstanbul, 1996, XIII, 279-280. Bu olay sebebiyle başta İmamiyye olmak üzere Şîîler hem Rasulullah'tan sonra hilâfetin Hz. Ali'nin hakkı olduğu ve bunun gasbedildiği, hem de Ehl-i Beyt'in Kur'ân gibi masum olduğu fikrine sahip olmuşlardır.

⁷⁶ Bkz. Sofuoğlu, M. Cemal, "Şîa-i İmamiyye'nin Hadîs Anlayışı", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şîilik Sempozyumu: Tebliğler ve Müzâkereler*, ISAV yay., İstanbul, 1993, s. 259-260.

Hız. ÂiŖe yer almaz.⁷⁷ Dolayısıyla onun kaynaklık ettiği rivâyetlere Ŗi'a temkinli yaklaŖır, çoğunlukla da kabul edilemez gözûyle bakar.

Ŗunu da belirtmek gerekir ki, bazı Ŗiî âlimlerin ve araŖtırmacıların eserlerinde Hız. ÂiŖe hakkında yakıŖsıksız ifadelerin bulunduğu, ona çeŖitli iftiraların atıldığı bir gerçektir. Bu meselenin temelinde, onun Hız. Ali'ye karŖı cephe almıŖ olmasının rolû büyüktür. Dolayısıyla Ŗi'a'nın Hız. ÂiŖe'ye karŖı tavrı, diğer üç halifeye olduğu gibi, siyasi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Yine muhtemelen bu tepkilerinin bir sonucu olarak Ŗiî âlimler, Hız. ÂiŖe'nin esasında otuz küsur hadis rivâyet ettiğini, özellikle Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde yer alan rivâyetlerinin, "babasının hilâfetinin fâsid olması gibi" fâsid olduğunu iddia etmişlerdir.⁷⁸ Nitekim Murtezâ el-Askerî, Hız. ÂiŖe'nin hayatını, hadis ilmindeki yerini ve kendisinden rivâyet edilen hadisleri ele alıp incelediği eserinin ikinci cildini, neredeyse Buhârî ve Müslim'de Hız. ÂiŖe'den nakledilen rivâyetlerin tümünü nakzetmek için yazmış gibidir.⁷⁹ Dolayısıyla burada incelediğimiz olayla ilgili sahih kabul edilen hadis derlemelerindeki Hız. ÂiŖe kaynaklı rivâyet, Ŗi'a nezdinde sahih değildir, bir geçerliliği yoktur; en iyi ihtimalde Hız. ÂiŖe'ye atılmış bir iftiradan ibarettir. Hız. ÂiŖe'den Buhârî'ye kadar olan râviler de Ehl-i Beyt'ten olmadıkları için adâlet Ŗartını haiz değillerdir. Böylelikle bahsi geçen hadisin senet açısından sağlam olmadığı Ŗi'a nezdinde kesinlik kazanmış olmaktadır.

Hadis tekniği açısından konuşursak, senedinin sorunlu olduğu kesinlik kazanmış bir hadisin metnini eleŖtirmek daha kolaydır. Ŗi'a'nın hadisin metnine yönelik eleŖtirilerini görünce bu rahatlığı sonuna kadar kullandıklarına Ŗahit oluyoruz. Ŗi'a, metne yönelik eleŖtirilerinin temelinde Hız. Peygamber'i tenzih düşüncesini yerleŖtirmiş görünmektedir. Onlara

⁷⁷ Ŗiî âlimlerin çizdiği Ehl-i Beyt portresinde yer alanlar Ŗunlardır: Hız. Peygamber, Ali, Fâtıma, Hasan, Hüseyin ve "imam" kabul edilen dokuz kiŖi. Hız. Peygamber'in hanımları, Fâtıma dışındaki çocukları, Hasan ve Hüseyin dışında kalan torunları bu resmin dışındadır. Bkz. Öztürk, *age.*, s. 160.

⁷⁸ Sûfi, Abdülkadir b. Muhammed Ata, *es-Sâ'ika fi Nesefi Ebâtîl ve İftirââtî's-Ŗi'a 'alâ Ümmi'l-Mü'minîn ÂiŖe (ra) me'a Def'i'l-Kezibi'l-Mübîn 'an Ümmehâtî'l-Mü'minîn*, Dâru Edvai's-Selef, Riyâd, 2004, ss. 9-242.

⁷⁹ Ŗi'a'nın Hız. ÂiŖe'ye karŖı tavrı genelde olumsuz olmakla birlikte, kimi zaman ona yönelik haddi aşan saldırıların Ŗi'a nezdinde kabul görmediği de bilinmektedir. Nitekim geçtiğimiz yıllarda çeŖitli kaynaklarda yer alan bir habere göre, Kuveytli bir Ŗiî mollanın Hız. ÂiŖe hakkındaki yakıŖsıksız ithamlarına, Âyetullah Mekârim Ŗirâzî sert tepki göstermiş, bu tür ithamlarda bulunanın bir Ŗiî olamayacağını ifade etmiştir. Bkz.

<http://www.sonhaberler.com/haber/ayetullah-mekarim-siraziden-hz.-aise-tepkisi-59277.htm> 15 Mart 2012. Daha önceki yıllarda yaşanan Salman Rüşdi olayında Ŗiî âlimlerin gösterdiği tepki de buna örnek gösterilebilir. Diğer yandan Ŗi'a'nın "takiyye" itikadı göz önüne alındığında bu tür sert tepkilerin samimiyetinin -en azından- sorgulanabileceği de akla gelen düşüncelerdendir.

göre bu olayda anlatılan hadiselerin neredeyse tamamı, bir peygamberin peygamberlik öncesi ve sonrası kimliğine ters düşecek türdendir. Şîîler bu görüşleri dile getirirken son derece rasyonel bir edâ içerisinde meseleyi ele almakta, neredeyse hadisteki her ifadeyi rasyonalize edilemezlik noktasından eleştiriye tabi tutmaktadırlar. Bu durum esasen takdire şayan olmakla birlikte, maalesef onların her konuda müracaat etmedikleri, sadece işlerine geldiği zaman uyguladıkları bir yöntem gibi görünmektedir. Özellikle Hz. Peygamber'i tenzih hususunda Şî'a kanaatimizce büyük bir açmazın içerisinde. Zira Şî'a'nın ortaya attığı ve kendi varlık sebebi olarak kabul edebileceğimiz "imâmet" teorisi, başlıbaşına Peygamber'i tenzih ilkesine ters düşmektedir. Neredeyse tamamen akıldışıyla muallal bir nazariye olan "imamet" onlar nezdinde peygamberlik gibi bir müessesedir. Şî'a'ya göre imamlar da gayb âlemiyle irtibatlıdır, mucize gösterebilirler ve Allah tarafından seçilirler. Peygamberlerle imamlar arasında akli bir fark yoktur.⁸⁰ Dolayısıyla Şî'a'nın bahsi geçen hadislerde akıl dışı unsurlar bulunduğunu söyleyip Peygamber'i tenzihe girişmeleri, esasında senedi ve metni siyasi nedenlerle baştan reddedip arkasından sebepler sıralaması anlamına gelmektedir.

Diğer yandan, bahsi geçen olayın Sünnî kaynaklarda nakledilen şeklinin Hz. Peygamber'in temiz sîretine ve İslam'a bir saldırı olarak algılanması da tartışılır. Zira sahîh kabul edilen kaynaklardaki rivâyetler, onlara yöneltilen kimi eleştiriler eşliğinde okunduğunda (Zührî'nin belâğı gibi) Hz. Peygamber'e ve İslam'a yönelik bir saldırıdan veya kötü niyetten bahsedilemez. Diğer yandan meselenin tarih kitaplarında veya yeterince güvenilir olmayan hadis kaynaklarında ele alınış şekli zaten tartışmaya açıktır ve bu tartışmaları siyasi kaygılardan uzak bir şekilde yapmak gereklidir.

Şî'a'nın bu rivayetlerle ilgili olarak tenzih hususundaki dikkati Sünnî düşüncedeki âlimlerde de vardır. Hadislerde yer alan kimi ifadeler onlar için de problem teşkil etmiş, fakat onlar bu sebeple hadisi uydurma vs. kabul etmek yerine te'vil etme cihetine gitmişlerdir. Diğer yandan bunu yaparken –Sindî örneğinde olduğu gibi– birtakım zorlamalara girdikleri yahut tuhaf istidlallere yöneldikleri de bir vakıdır. Mesela Buhârî'ye şerh yazan Kurtuba'lı âlim İbn Battâl (v. 449/1057), Hz. Peygamber'in "beni örtün" deyip, korkusu geçinceye kadar herhangi bir şey söylememesini, onun, korkmuş birisine korkusu devam ederken herhangi bir şey sormayı hoş görmediğinin bir delili olarak gösterir. Ayrıca

⁸⁰ Bkz. Bozan, Metin, "İmâmiyye Şiası'nın Peygamberlik ve İmamet Anlayışlarının Mukayesesi", *Dinî Araştırmalar*, Eylül-Aralık, 2006, Cilt: 9, sy. 26, s. 96-98.

Rasulullah'ın Hz. Hatice'ye "kendimden korktum" demesinde de, başına bir musibet gelen bir kimsenin, sözüne güvendiği kimselerle bunu paylaşma hakkı olduğuna bir delil bulur.⁸¹

Belirtmemiz gerekir ki, vahyin başlangıcı, ilk gelen vahiylerin/âyetlerin/sûrenin hangisi/hangileri olduğu ve bu esnada yaşanan olaylar hususunda tam bir netlik ve ittifakın bulunduğu söylemek zordur. Makalenin başında verdiğimiz Buhârî hadisinde aktarılanlar, Sünnî gelenek içerisinde geniş bir kabule mazhar olmuştur. Fakat yine aynı geleneğin itibar ettiği başka kaynaklar hadiseyi çok farklı ele alabilmektedirler. Mesela Buhârî'den yarım yüzyıl kadar sonra vefat eden ve hadis ve tefsirdeki ciddiyeti müssellem bir âlim olan Taberî (v. 310/923), *Tefsir*'inde yine Hz. Âişe'den, sağlam bir senetle aktardığı rivayette olayların akışını değiştirmiştir. Buna göre Rasulullah'a Hira mağarasında melek gelmiş, ona Allah'ın rasülü olduğu haberini iletmıştır. Rasulullah bundan çok korkmuş, koşarak Hatice'nin yanına gitmiş ve "Beni örtün!" demiştir. Sonra Cibril tekrar gelip kendisinin vahiy meleği, onun da Allah'ın elçisi olduğunu bildirmiş, akabinde Rasulullah kendisini dağların zirvelerinden atmak istemiş, bunun üzerine melek görünüp aynı şeyleri tekrarlamıştır. Sonra melek Rasulullah'a "oku" demiş, Rasulullah "ne okuyayım?" diye cevap vermiştir. Daha sonra gelişen olaylar Buhârî'de anlatıldığı gibidir. Varaka'nın "eğer o zamana ulaşırsam sana destek olmak suretiyle yardımcı olurum" sözünden sonra Hz. Peygamber, "İkrâ'dan sonra bana Kur'ân'dan ilk nazil olanlar Nûn, Müddessir ve Duhâ sûreleridir/sûrelerinin ilk âyetleridir" buyurmuştur.⁸²

Diğer yandan ilk namazın ne zaman kılındığıyla ilgili bazı rivayetlerde geçtiğine göre, Rasulullah ilk vahyi alıp Hira'dan döndüğü ve Mekke'nin yukarı tarafında bulunduğu sırada Cebrail gelip toprağa ökçesini vurmuş, oradan fıskıran sudan abdest almış, Rasulullah da ondan gördüğü gibi yapmış, ardından Cebrail nasıl namaz kılınacağını da Rasulullah'a öğretmiştir. Daha sonra huzurlu ve neşeli bir biçimde eve dönen Allah Rasulü, Hz. Hatice'ye de aynı şeyleri öğretmiş ve birlikte namaz kılmışlardır. Buna göre Rasulullah, kendisine peygamberlik geldiği Pazartesi gününde⁸³ ilk namazı da kılmıştır.⁸⁴ Belirtmek gerekir ki, bu ifadeler doğru kabul edilirse ilk vahiyle ilgili senaryo tümüyle değişecektir.

⁸¹ İbn Battâl, Ebû'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdülmelik, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhim, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd, 2003, I, 38.

⁸² Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2000, XXIV, 519-520.

⁸³ Bazı rivayetlerde bu olayın Müddessir sûresinin ilk âyetlerinin nüzulünden sonra yaşandığı anlatılmaktadır. Bkz. Yaşaroğlu, M. Kâmil, "Namaz", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 351.

Meselenin bu karışık ve sisli görüntüsüne rağmen, başta Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'leri olmak üzere, hem bu derlemelerden önce hem de sonra yazılan birçok hadis, tarih, tefsir... eserinde yer verilen, ilk vahyin Hira mağarasında geldiği ve Alak sûresinin ilk âyetlerini ihtiva ettiği, melekle karşılaşması sonucunda Rasulullah'ın heyecanlanıp endişeye kapıldığı, sonra bunu eşine açtığı, onun da isteğiyle bilge bir kişilik olan Varaka'ya gidip onun tecrübe ve bilgi birikiminden faydalandığı şeklindeki haberlerin temel olarak gerçeği yansıttığına ve *Sahîh* kitaplarda geçenlerin senetlerinin de yeterince güvenilir olduğuna kanaat getirilmiş olsa dahi⁸⁵ Kur'ân âyetleri anlamında ilk vahyin uykuda geldiği, yazılı bir kitap/sahife olarak getirildiği, Hz. Hatice'nin Rasulullah'ın peygamber olacağını önceden söylemesi gibi hususların birer eklenti olduğunu düşünmek gerektiği kanaatindeyiz. Zira uyku hali kişinin bilincinin büyük oranda kaybolduğu bir haldir ve bu durumda alınan şeyin vahiy olduğunda şüphe olabilir. Rasulullah'ın vahiy öncesi ve sonrasında gördüğü bazı rüyalar Kur'ân âyetlerinin kendisine bildirildiği vahiyler olmayıp, başka müslümanların da görebileceği türden, uykuda görülmeyle uyandırılarak yaşananın uyuşturucu rüyalarıdır. Nitekim vahyin geliş şekillerinin anlatıldığı 42/Şûrâ 51. âyette ve Rasulullah'a vahyin nasıl geldiğinin sorulduğu hadiste⁸⁶ uyku hali zikredilmemektedir. Yazılı bir kitap/sahife iddiası ise "oku" emrinin medlulünün, yazılı bir metni okumak olduğu düşünülmektedir. Kaynaklanmaktadır.⁸⁷ Rasulullah'ın kendisinin bile beklentisinin olmadığı bir zamanda Hz. Hatice'nin böyle umut ve beklenti içinde olması da bize tabii gelmemektedir.

Aynı şekilde, kanaatimizce Hz. Peygamber'in intihar girişiminde bulunduğu aktarıldığı ifadeler de sorundur. Her ne kadar Hz. Peygamber'in insani yönüne vurgu yapıp bunun doğal bir tepki olduğu söylenebilirse de bizce ilk şoku atlattıktan sonra Rasulullah'ın böyle bir girişimde bulunması pek olası değildir. Kaldı ki Buhârî'deki rivayete dikkatli bakıldığında esasen Rasulullah'ın Varaka ile konuşmasından sonra rahatladığı ve bir anlamda olacaklara hazır olduğu anlaşılabilir. Diğer yandan, bazı rivayetlerde anlatıldığı şekliyle, Rasulullah'ın dağın tepesine çıkıp kendini atmaya karar vermesi, mele-

⁸⁴ Konunun farklı yerlerdeki anlatımlarının nakli için bkz. Köksal, M. Asım, *İslam Tarihi*, Şamil Yay., İstanbul, 1989, III, 18-20.

⁸⁵ Buhârî'de yer alan rivâyetin senedindeki râvilerin cerh ve ta'dil açısından değerlendirilmesi açısından bkz. Aynı, *age.*, I, 48. Burada Yahyâ b. Bükeyr dışında bütün râvilerin güvenilirlik şartlarını taşıdığı, Yahyâ'nın ise Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sika olduğu ifade edilmektedir.

⁸⁶ Buhârî, "Bed'u'l-Vahy", 2.

⁸⁷ Kanaatimizce "oku" emrinin anlamı, "aktar, duyur, ilet, tebliğ et" şeklinde olmalıdır. Nitekim Taberî de bu ifadenin Rabbin adının duyurulması, Peygamber'e vahyedilen âyetlerin insanlara tebliğ edilmesi ve onları bu şekilde inzar edilmesi yönünde bir emir olduğunu belirtir. Taberî, *age.*, XXIV, 519.

ğın görünüp kendisini rahatlatması, ardından araya fasıla girince Rasulullah'ın bu eyleme tekrar girişmesi, açıkçası bir peygambere yakışmayan bir durumdur ve Rasulullah'ın şahsiyetine zarar vermektedir. Dolayısıyla hadisin bazı versiyonlarında yer alan bu ifadelerin de Hz. Âişe'nin rivâyetine yapılan eklentilerden olduğunu düşünmekteyiz.

Netice itibarıyla şunları söyleyebiliriz: Kur'ân âyetleri anlamında ilk vahyin Hira mağarasında geldiği ve Alak sûresinin ilk beş âyetini ihtiva ettiği hem Şîî hem de Sünnî ulema tarafından kabul edilmektedir. Bununla birlikte, Sünnî gelenek içerisinde sahih kabul edilen hadis derlemelerinde konuyu aktaran Hz. Âişe kaynaklı rivâyet, meseleye öncelikle Ehl-i Beyt nokta-i nazarından bakması sebebiyle (yani siyasi kaygılarla) Şî'a nezdinde bir uydurmadan, iftiradan ibaret görülmektedir. Onlara göre bu olay Ehl-i Beyt'ten aktarılanlar muvacehesinde gerçektir. Dolayısıyla hem senedi hem de metni farklıdır. Sünnî gelenekte ise rivâyet teknik anlamda sorunsuz görülmekte, muhtevastaki bazı noktalar kimilerince sorgusuz sualsiz kabul edilirken, kimilerince çeşitli seviyelerde ele alınıp te'vile tabi tutulmaktadır.

Kaynaklar

- Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şu'ayb el-Arnaûd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1999.
- Âmilî, Ali el-Kûrânî, *Elfu Suâlin ve İşkâlin ile'l-Muhâlifine li Ehli'l-Beyti et-Tâhirîn*, Dâru'l-Hüdâ, Beyrut, 2008.
- Âmilî, es-Seyyid Ca'fer Murtezâ, *es-Sahîh min Sîrati'n-Nebiyi'l-A'zam*, Dâru'l-Hâdî, Beyrut, 1995.
- Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hacer Ebû'l-Fadl, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1379.
- Askerî, Seyyid Murtezâ, *Ehâdîsü Ümmi'l-Mü'minîn Âişe*, Matbaatü'n-Nehda, Beyrut, 1997.
-, *Me'âlimu'l-Medraseteyn*, Müessesetü'n-Nu'mân li't-Tibâa ve'n-Neşr ve't-Tevzî, Beyrut, 1990.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefî, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru l'hyâit-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.
- Azimli, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2010.
- Bahrânî, Seyyid Hâşim el-Hüseynî, *el-Burhân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-Bi'se, Kum, tsz.
- Bâkîllânî, Muhammed b. Tayyib b. Muhammed b. Ca'fer b. el-Kâsım el-Kâdî Ebû Bekr, *el-İntisâr li'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Isâm el-Kudât, Dâru'l-Feth, Ammân, 2001.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. 'Amr b. Abdülhâlik, *Müsnedü'l-Bezzâr*, thk. Mahfûzu'r-Rahmân vd., Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medîne, 1988-2009.
- Bozan, Metin, "İmâmîyye Şiası'nın Peygamberlik ve İmamet Anlayışlarının Mukayesesi", *Dinî Araştırmalar*, Eylül-Aralık, 2006, Cilt: 9, sy. 26, ss. 95-112.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmi'u's-Sahîhu'l-Muhtasar*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Dâru İbn Kesîr, Beyrût, 1987.
- Bûtî, Muhammed Saîd Ramazân, *Fıkhü's-Sîrati'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Fıkr, Dimaşk, 1426.

- Büyükkara, Mehmet Ali, "İmamiyye Şia'sının Hadis Usulünde "Mezhebi Bozuk" Râvîler(I): Metodolojik Değerlendirmeler", *İslâmî Araştırmalar*, 2004, cilt: XVII, sayı: 3, ss. 201-215.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Sahîhu's-Sîrati'n-Nebeviyye*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Ammân, 1421.
- Eser, Mithat, "Eseri Günümüze Ulaşan İlk Siyer Müellifi İbn İshâk'ın Güvenirliliği", *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, 2009, cilt: VII, sayı: 13, ss. 261-280.
- Fayda, Mustafa, "Âişe", *DİA*, İstanbul, 1998, II, 201-205.
- Feyz el-Kâşânî, Muhammed b. Murtezâ, *es-Sâfi fi Tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Allâme Seyyid Muhsin el-Hüseynî el-Emînî, Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, Tahran, 1416.
- Fıçlalı, Ethem Ruhi, "Gadîr-i Hûm", *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 279-280.
- Habibov, Aslan, *İlk Dönem Şii Tefsir Anlayışı*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007.
- Halebî, Ali b. Burhânüddîn, *es-Sîratü'l-Halebiyye fi Sîrati'l-Emîni'l-Me'mûn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1400.
- Hamidullah, Muhammed, *Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed*, trc. Ülkü Zeynep Babacan, Beyan Yay., İstanbul, 2005.
- Hasenî, Hâşim Ma'rûf, *Dirâsât fi'l-Hadîs ve'l-Muhaddisîn*, Dâru't-Te'âruf li'l-Matbûât, Beyrut, 1978.
- Heysemî, Nûruddîn Ali b. Ebû Bekr, *Mecme'u'z-Zevâid ve Menbe'u'l-Fevâid*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1412.
- Huveyzî, Abdü Ali b. Cum'a el-'Arûsî, *Tefsîru Nûri's-Sekaleyn*, thk. Seyyid Hâşim er-Rasûlî el-Mehallâtî, Müessesetü İsmâiliyyân, Kum, 1412.
- Işık, Emin, "Alak Sûresi", *DİA*, İstanbul, 1989, II, 333-334.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hacer Ebû'l-Fadl, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1412.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hâtim et-Temîmî, *Sahîhu İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnaûd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993.

- İbn Hişâm, Abdümelik b. Hişâm b. Eyyüb el-Himyerî el-Me'âfirî, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, thk. M. es-Sekâ, İ. el-Ebyâr, A. eş-Şelebî, Şirketü Mektebe ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1955.
- İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *Sîratü İbn İshâk*, thk. Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1978.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa Abdülvâhid, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1976.
- İbnü'l-Arabî, el-Kâdî Muhammed b. Abdullah Ebû Bekr, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- Kastalânî, Ahmed b. Muhammed b. EbûBekr b. Abdümelik, *İrşâdü's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, Mısır, 1323.
- Köksal, M. Asım, *İslam Tarihi*, Şamil Yay., İstanbul, 1989.
- Kummî, Ali b. İbrâhîm, *Tefsîru'l-Kummî*, Matbaatü Necef, Necef, 1387.
- Küleynî, Ebû Cafer Muhammed b. Yakub b. İshak, *el-Kâfî*, thk. Ali Ekber el-Gıfârî, Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, Tahran, 1365.
- Meclisî, Muhammed Bâkır, *Bihâru'l-Envâr*, Müessesetü'l-Vefâ, Beyrut, 1983.
- Müsevî, el-İmâm Abdülhüseyn Şerafüddîn, *en-Nass ve'l-İctihâd*, thk. Ebû Müctebâ, Kum, 1404.
- Müsevî, Seyyid Hâşim, *el-Kur'ân fî Medreseti Ehli'l-Beyt*, el-Ğadîr li'd-Dirâse ve'n-Neşr, Suriye, 2000.
- Müslim, Müslim b. el-Haccâc Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, tahkik ve ta'lik. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Murî, *el-Minhâc Şerhu Sahîh Müslim b. el-Haccâc*, Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1392.
- Öztürk, Mustafa, *Tefsirde Ehl-i Sünnet & Şia Polemikleri*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2009.
- Öztürk, Mustafa-Ünsal, Hadiye, "Evvelü Mâ Nezel Meselesi Bağlamında Erken Dönem Mekki Sûrelerin Kavram ve Anlam Dünyası", *Kur'ân Nüzûlünün Mekke Dönemi [Sempozyum Bildirileri]* içinde, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 2013.
- Saîd, Muhammed Ra'fet, *Târîhu Nüzûli'l-Kur'ân*, Dâru'l-Vefâ, Mısır, 2002.

- San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm, *Musannefu Abdürrezzâk*, thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1403.
- Sencerî, Tâlib, *Hayâtu Muhammed (sav) fî Ehâdîsi's-Şî'a*, Dâru'l-Müctebâ, Beyrut, 1997.
- Sibâî, Mustafa b. Hüsni, *es-Sîratü'n-Nebeviyye: Dürûs ve İber*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1985.
- Sindî, Muhammed b. Abdülhâdî, *Hâşiyetü's-Sindî 'alâ Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz.
- Sûfî, Abdülkadir b. Muhammed Ata, *es-Sâ'ika fî Neseî Ebâtîl ve İftirââtî's-Şî'a 'alâ Ümmi'l-Mü'minîn Âişe (ra) me'a Def'i'l-Kezibi'l-Mübîn 'an Ümmehâtî'l-Mü'minîn*, Dâru Edvai's-Selef, Riyâd, 2004.
- Sûyûtî, Abdurrahmân b. Ebû Bekr Celâlüddîn, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, Mısır, 1974.
-, *el-Fethu'l-Kebîr*, thk. Yusuf en-Nebhânî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2003.
- Şîrâzî, Nâsır Mekârim, *Nefehâtü'l-Kur'ân*, Medresetü'l-İmâm Ali b. Ebî Tâlib, Kum, 1426.
-, *el-Emsel fî Tefsîri Kitâbillâhi'l-Münzel*, Müessesetü'l-Bi'se, Kum, 1992.
- Şîrbînî, İmâd es-Seyyid Muhammed İsmail, *Raddü Şübühât Havle İsmetî'n-Nebiyyi (sav) fî Dav'i's-Sünneti'n-Nebeviyyeti's-Şerîfe*, Dâru'l-Yakîn li'n-Neşr ve't-Tevzî', Mısır, 2004.
- Tabatabâî, Muhammed Hüseyin, *el-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Menşûrâtu Cemâ'ati'l-Müderrişin fi'l-Havzetü'l-İlmiyye, Kum, tsz.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Mevsil, 1983.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2000.
- Tabersî, Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasen, *Mecme'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, Beyrut, 1995.
- Tabersî, *Tefsîru Cevâmi'u'l-Câmi'*, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, Kum, 1411.
- Tayâlisî, Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd, *Müşnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî, Hicr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, Cize, 1999.

- Tirmizî, Muhammed b. İsâ Ebû İsâ, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd., Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen, *et-Tibyân*, thk.-tsh. Ahmed Habîb Kasîr el-Âmilî, Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1409.
- Ünalın, Abdullah, "İbn İshak ve Hadis Rivâyetindeki Yeri", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 2009, cilt: 1, sayı: 2, ss. 97-113.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil, "Namaz", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 350-357.
- Yıldırım, Enbiyâ, "Hz. Musa'nın Ölüm Meleğini Tokatlaması –Bir Rivâyetin Tahlili-", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XIII/2, 2009, ss. 21-37.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 2006.
- Ziriklî, Hayruddîn b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut, 2002.

Approaches of Sunni and Shiite Scholars to the Narratives Concerning the Beginning of Revelation

Citation/©- Uzun, N. (2013). Approaches of Sunni and Shiite Scholars to the Narratives Concerning the Beginning of Revelation, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity*, 13 (1), 73-112.

Abstract- *The most reliable hadiths (narratives) on the first revelation come through Aisha (wife of the Prophet). This is a defect in the hadith before Shia, while seen as a matter that increases the reliability and perfection of the hadith in the Ahl al-Sunna circles. Because there has been an ancient opposition to Aisha in the Shiite tradition. Besides, the presence of the mentioned hadith in Bukhari's collection is a reason for them to reject it. Because, according to them, Bukhari conveys some narratives that damage both the prestige and dignity of the Prophet and the Qur'an.*

Key Words- *The First Revelation, Shiite, Ahl al-Sunna, The Cave of Hira, Aisha.*